

MODRA PTICA LETO IX

MODRA PTICA

leposlovna revija, izhaja vsak mesec enkrat na dveh polah (32 straneh). Vsak letnik se prične z decembrom in se konča z novembrom naslednjega leta.

Letna naročnina samo na revijo, ki je vključena v redne publikacije Založbe Modre ptice, znaša Din 100.—. Posamezna številka Din 10.—. Naročniki na redne publikacije prejemaajo list kot dopolnilo h knjigam brezplačno.

Urednik Janez Žagar. Rokopisi se ne vračajo.

Uredništvo in uprava v Ljubljani, Ulica 29. oktobra (prej Rimska cesta) št. 1. Telefon 3163. Št. čekovnega računa 15.369.

VSEBINA 2. ŠTEVILKE

JANUAR

Vladimir Bartol: Mahdijev prestol

Branko Rudolf: Problem modernega umetnika

Janko Lavrin: Futuristični intermezzo

Razno

MAHDIJEV PRESTOL

VLADIMIR BARTOL

Po smrti preroka Mohameda so se začeli voditelji vernikov prepirati, kdo izmed njih bo zasedel izpraznjeni prestol Alahovega namestnika. Prerok namreč ni bil zapustil nobene vidne oporoke, ki bi določala njegovo nasledstvo. Ljudstvo je pričakovalo, da bo izvoljen Ali, najstarejši pristaš Mohamedov, ki se je boril za njegov nauk v vseh bitkah in ki mu je bil Prerok dal svojo hčer Fatimo za ženo. Toda poglavarji so izbrali za imama¹ Abu Bekra, ki sta mu sledila Omar in Otman. Šele kot četrti je prišel Ali na vrsto. Kmalu nato je bil umorjen. Sledil mu je sin Hasan, vnuk samega Preroka, ki pa se je moral odpovedati prestolu v korist Moavije. Drugi Alijev sin Husein si je hotel priboriti svoje pravice do nasledstva, toda padel je v bitki v dolini Kerbele. Prestola se je polastila rodbina Omajadov, ki so jo po stoletnem vladanju izpodrinili Abasovci. Ti so prenesli svojo prestolico iz Kufe v Bagdad in se obdali skozi stoletja s sijajem, kakršnega še ni bil videl svet.

Sinovi Huseina, sinu Alija in Fatime, so se poskrili v puščavah in gorovjih Arabije in Sirije in mnogi verniki so jih priznavali za edine pravomočne Mohamedove naslednike. Omajade in Abasovce so smatrali za samozvance. In ne samo nje; za samozvance so razglasili tudi prve tri imame, Abu Bekra, Omarja in Otmana. Vsi, ki so bili nezadovoljni z uradno vladavino v Bagdadu, bodisi zaradi osebnega zapostavljanja, bodisi zaradi previsokih davkov, so se začeli priznavati k Alijevim potomcem in bolj ali manj glasno zahtevati, da bi nekdo od njih zasedel Prerokov prestol. Tajni misijonarji so na konjih ali kamelah jezdili iz kraja v kraj in snubili novih pristašev za stvar Alijevcev. Podporo so dobili tudi pri drugih nezadovoljnejših, pri kristjanih, judih, zendikih² in mazdakovcih³. Kalifi si niso upali neposredno nastopiti proti pristašem Alijeve rodbine kot takim, zato so jih pogostoma preganjali, kot da so brezverci ali komunisti⁴.

Tako je bil okrog leta sto štiridesetega po Hedžri⁵ v Kufi zaradi svobodomiselstva in komunizma usmrčen *Abu-l-Hatab* na ukaz ondot-

¹ Vrhovni poglavar vernikov, pozneje imenovan tudi kalif, t. j.: namestnik.

² Skeptiki in svobodomisleci.

³ Mazdak, perzijski prerok, živel in učil več ko sto let pred Mohamedom, pridigal je skupnost imetja in ženā.

⁴ »... gotovo je, da so v tistem času in do konca Harunove vlade vpeljali nekakšno inkvizicijo in da je bil marsikateri nedolžni razkričan po svojih sovražnikih za komunista ali svobodomisleca, ker je bilo to najzanesljivejše sredstvo, da so ga pogubili...« (Gustav Weil: Geschichte der Chalifen, Mannheim, I. 1848; str. 107, knj. II.)

⁵ Po begu Mohamedovem.

nega kalifovega namestnika Isa Ibn Muse. Njegov prijatelj *Mejmun Ibn Deisan* je pobegnil v Jeruzalem, kjer je ustanovil misijonarsko šolo, ki naj bi svoje učence usposabljala za širjenje alijeviskih nauk. V tej šoli je vzgojil tudi svojega sina *Abd Alaha*, ki je postal sloveč misijonar in bil pozneje tudi obdolžen svobodomiselstva in prevratnih nauk. *Abd Alah* je odpotoval v Perzijo in v okolici Karadža in Isfahana pridobival pristašev za alijevce. Nato je odšel z istim namenom v Ahvaz, od koder pa je moral pred vladnim zasledovanjem pobegniti v Askar Mukram. Od tod je bežal v Basro in ker se tudi tu ni čutil dovolj varnega, se je umaknil v Salamijo v Siriji, kjer je umrl.

Medtem je bil nauk o nasledstvu Prerokovem povsem dograjen. Aliju, ki so ga njegovi pristaši priznavali za edino pravomočnega prvega Mohamedovega naslednika, je sledilo še šestero imamov iz njegove krvi, ki so bili določeni, da javno oznanjajo njegov nauk. Ti so bili: njegova sinova Hasan in Husein, tega sin Ali Zein Alabidin, tega sin Mohamed Albakir, tega sin Džafar Asadik in tega sin *Izmail*. Poslednjega so alijevci smatrali za zadnjega vidnega imama. Po njem so se tudi imenovali *izmailce*⁶.

Izmail je imel sina *Mohameda* in zanj je *Abd Alah* snubil pristašev. Toda *Mohamed* je umrl, preden so mogli njegovi verniki doseči zanj nekaj določenega. Ker pa so Alijevi potomci morali živeti skrito življenje, da ne bi prišli v pest svojim preganjalcem, so njihovi misijonarji z *Abd Alahom* na čelu z lahkoto zatajili njegovo smrt. Začeli so propovedovati, da se je bil samo umaknil v neko gorsko votlino, odkoder se bo nekoč vrnil med svoje vernike, obdan s slavo in sijajem kot sedmi veliki prerok⁷, kot *Al Mahdi*, Pravovódeni.

Po smrti *Abd Alahovi* je njegov sin *Ahmed* prevzel vodstvo izmailskega misijonarstva. Da bi se izognil nepredvidenim naključjem, je pridobival pristašev zgolj v imenu pravega imama, ki pa ga ni natančneje označil. Ko bi prišel pravi trenutek, bi se pač skliceval na *Mohameda*, sinu *Izmailovega*, ali pa na kakšnega izmed njegovih potomcev. Važno mu je bilo predvsem, da je zbiral nezadovoljnije in podtalno rovaril proti Bagdadu in tamošnjemu kalifu. V ta namen je pošiljal svoje misijonarje in učence na vse strani islamskega sveta. Med njimi je bil tudi neki *Husein Ahvazi*, ki naj bi se razgledal v *Iraku*, kako je tam, v domovini *Ahmedovega* deda, ljudstvo razpoloženo do alijevcev in do izmailstva.

*

Lepega dne je prijezdil ta *Husein Ahvazi* s svojim učencem *Asadom* v Kufo. Ves dan sta postajala pred bazarji in pred vodnjaki in izpraševala po tej in oni rodbini, kakor jima je bil njun poglavar *Ahmed*, sin *Abd Alahov*, naročil. Toda v teh desetletjih, odkar je bil *Abd Alah* s svojim očetom zapustil mesto, se je bilo v njem marsikaj izpremenilo. Kalif je bil imenoval za mestnega načelnika bogataša *Hejsama*, nasil-

⁶ Avtorjev roman »*Alamut*«, ki bo izšel letos v založbi »*Modre ptice*«, obravnava življenje in delovanje enega izmed misijonarjev te ločine, ki je kakšnih 200 let po zgoraj opisanih dogodkih uresničil fantastičen načrt v Perziji, na srednjeveškem gradu *Alamutu*.

⁷ Ti sedmeri preroki so: Adam, Noe, Abraham, Mojzes, Kristus, Mohamed in *Al Mahdi*. Poslednji je torej po mnenju te ločine najvišji in največji.

nika in oderuha, pred katerim se je tresla vsa sosesčina. Mnogi nekdanji prijatelji Abd Alahovega očeta Mejmuna so bili zapustili mesto in se naselili v okoliških vaseh na svojih posestvih. Tako sta slišala, da je prebival Ašatov sin *Hamdan*, ki so ga po domače klicali za *Karmata*, v selu Nahreinu, ki je bilo kakšni dve parasangi⁸ oddaljeno od Kufe. Vprašala sta nekega moža za pot in potem pojezdila tja, da bi pri njem prenočila. Spotoma je Husein še enkrat zabičil Asadu, naj molči in naj pusti njega odgovarjati na vsa vprašanja, da se ne bi izdala, dokler ne bi poizvedela, kakšnega mišljenja da je Karmat. To da mu ne bo težko, saj se njegovi golobradosti spodobi, da prepušča besedo starejšemu.

Prišla sta v Nahrein in povprašala po Karmatu. Večerilo se je že in morala sta pohiteti, če sta ga hotela dobiti še pred večerno molitvijo. Pokazali so jima veliko kamenito hišo, ki so jo obdajali lepo posajeni vrtovi in vinogradi. Pred njo je bil vodnjak, iz katerega sta črpali vodo dve ženski. Prišleca sta razjahala in se jima spoštljivo približala. Rekla sta jima »Blagoslov z vama!« in ju povprašala po Karmatu.

Ženski sta vrisnili in si naglo potegnili ruto čez obraz. Vendar sta bila moža že opazila, da je bila ena izmed njiju priletnejša, druga pa še zelo mlada.

Starejša je pokazala proti vhodu v hišo, kjer se je prikazal zastaven mož z lepo črno brado in velikim turbanom na glavi. Tujca sta mu šla naproti in se pred njim priklonila, kakor vele dobri običaji. Pozdravila sta ga in vprašala, če je on sin Ašatov Hamdan, ki mu pravijo Karmat. Pritrdil je, toda njegov pogled je bil nezaupljiv in pozorno motreč.

»Tujca sva,« je dejal Husein, »in prihajava, da bi te prosila za prenočišče. Slišala sva, da te je Alah blagoslovil z bogastvom, radodarnostjo in gostoljubnostjo in zato sva si upala nadlegovati te s ponižno prošnjo.«

»Da nisem spoznal po vajini govorici, da zares nista domačina, bi mislil, da vaju je poslal mestni načelnik vohunit v moj dom,« jima je odvrnil Karmat. »Stopita v hišo in mir z vama! Moja gosta sta in v mojem varstvu.«

Vstopila sta za njim in mož jima je ponudil soli in kruha v znamenje gostoljubja.

V tem so zaslišali glas mujezina, ki je s stolpa oznanjal, da je prišel čas večerne molitve. Karmat je hitro ponudil tujcema vodo, da sta si umila roke, potem so vsi trije začeli opravljati predpisani obred.

Po molitvi se je Karmat dvignil. V svoje začudenje je opazil, da sta tujca še zmerom klečala z obrazom na tleh in z izrazom velike gorečnosti mrmrala neke besede. Počakal je, da sta končala, potem je malce zbadljivo dejal:

»Zdi se mi, da prihajata iz krajev, kjer so posebno vneti verniki doma. Zakaj pri nas je običaj, da molimo samo toliko, kolikor je bil Prerok zapovedal.«

Husein je odvrnil ponižno:

»Častiti šejk in najin dobrotnik! Z najino gorečnostjo nikakor nisva hotela žaliti tvoje pobožnosti. Toda sam si preje dejal, da si se bal, da sva prišla po ukazu mestnega načelnika k tebi vohunit. Tudi pri nas v Siriji niso razmere nič boljše. Davki so visoki in možje oblasti brez-

⁸ Okrog 10 kilometrov.

obzirni. Ljudstvo ječi pod neznosnimi bremenami in se zateka z vročimi molitvami in prošnjami k Alahu.«

»Iz Sirije prihajata?«

»Dá, iz Salamije.«

Karmat se je zamislil. Vstopila sta njegova sinova Hasan in Jahja in se priklonila pred tujcema. Medtem sta bila razsedlala njuna velbloda in ju spravila v stajo. Prižgala sta dvojce luči v skledicah olja, ki sta bili postavljeni na dvojce majhnih polic v dveh kotih. Iz kuhinje sta prinesla večerjo in postregla očetu in gostoma.

Ko so povečerjali in je gospodar spet ostal sam s tujcema, je vprašal: »Kakšne so bile besede, ki sta jih dodala Prerokovi molitvi?«

Husein je odvrnil:

»Po obrazu ti vidim, da si pošten in značajan mož. Zato ti jih hočem zaupati. Molila sva: O, imam, prikaži se nam! Človeštvo te pričakuje, zakaj pravica in resnica sta umrli in svet se je pogreznil v temo in nasilje. Prikaži se nam, da se bomo po tebi vrnili k usmiljenju Alahovemu.«

Karmat se je zdrznil. Spet je postal njegov pogled nezaupljiv.

»Molitev mi ni povsem jasna,« je dejal. »Kakšnega imama naj pričakujemo še, saj vlada vendar v Bagdadu pravomočni kalif?!«

»Vidim, ne zaupaš mi,« ga je zavrnil Husein. »Ali morejo biti kalifi pravomočni, če se širijo pod njihovo vlado krivičnost, nasilje in beda?«

»Ali sta me prišla izkušat?«

»Zločinca bi bila, da bi ti hotela tako poplačati tvojo gostoljubnost. Rekel sem ti, da prihajava iz Salamije.«

»Kaj misliš s tem?«

»Morda ti je znano, da je v tem mestu ustanovil neki Abd Alah, sin Mejmunov, svojo šolo?«

»In vidva prihajata od njega?!« je vzkliknil Karmat.

»Ne od njega, zakaj Abd Alah je mrtev,« mu je odvrnil Husein. »Pač pa od njegovega sina Ahmeda.«

»Mir bodi duši Abd Alahovi,« je dejal Karmat. »Bil je dober prijatelj mojega očeta. Toda slišal sem, da je bila šola v Jeruzalemu?«

»Dá, to je vodil Mejmun. Toda Abd Alah jo je prestavil v Salamijo.«

»In kdo je imam, ki sta ga preje pozivala?«

»Sam ne uganeš?«

»Dozdeva se mi, da sta mislila sina ali vnuka Izmailovega iz rodu Alijevega.«

»Pogodil si. Pozivala sva Mahdija. Jaz sem misijonar Husein iz Ahvaza, ta mladenič pa je moj učenec Asad. Zdaj sva v tvojih rokah.«

»Dobrodošla sta v moji hiši. Še enkrat! Zakaj tudi jaz verujem, da so samo potomci čiste krvi Prerokove pravi imami. Tudi jaz sem zdaj v vajinih rokah.«

»O, dobri prijatelj!« je vzkliknil Husein. »Kako bo srečen Ahmed, naš vodja, ko mu bova sporočila, da si njegov in naš!«

Karmat ju je začel izpraševati mnoge podrobnosti. Husein mu je razložil nauk o sedmorici imamov in o sedmorici velikih prerokov. Pojasnil mu je nekatera mesta iz Korana na povsem nov način, vendar v njegovo popolno zadovoljstvo. O Mahdiju, ki bo prišel, je govoril kot o skrivnostni osebi, o kateri še ne sme vsega povedati, kar ve. Karmat

je povabil gosta, da ostaneta pri njem, dokler bosta hotela, upajoč, da bo sčasoma kaj več izvedel o pričakovanem imamu iz Alijevega rodu. Obljubil jima je tudi, da ju bo seznanil s svojimi sorodniki in prijatelji, pri katerih si lahko obetata s svojimi nauki veliko uspeha. Potem je prižgal voščenko ob lučki v kotu in posvetil gostoma v prostor, ki jima je bil določen za prenočišče. Želel jima je dobro spanje in tudi sam odšel spat.

Ko sta bila sama, je Husein veselo dejal Asadu:

»Ali si si mislil, da bova tako dobro naletela, prijatelj? Resnično, jaz si nisem! Lahko si čestitava, zakaj vse kaže, da sva prišla na rodovitno njivo.«

*

Prihodnji dan sta Husein in Karmat obiskala Abdana, ki je bil gostitelj svak. Asad je ostal pri hiši, da bi pomagal gospodarjevima sinovoma.

»Moj gost prihaja iz Sirije,« je dejal Karmat svaku. »Poznal je Mejmunovega sinu Abd Alaha, ki pa je umrl.«

»Mir bodi njegovi duši,« je dejal Abdan in popeljal gosta v hišo. Bil je resen mož z dolgo, že precej osivelo brado. Postregel jima je z opojno medico, pri kateri so se možem razvezali jeziki.

»Davki so zmerom višji in zmerom neznosnejša bremena tlačijo ljudstvo,« je dejal Abdan. »Nam, ki nekaj imamo, sicer še ni sile. Toda poglej skozi vrata tja doli!«

Peljal je Huseina k vhodu in mu pokazal obdelana polja in njive.

»Vse to, kar vidiš pred seboj, si je bil tekom let prisvojil Hejsam, mestni načelnik. Siromaki niso zmogli davka, pa jim je v zameno pobral zemljišča. Zdaj jih morajo obdelovati zanj, dobe za plačilo pest datelnov in mernik žita in še od tega jim načelnik, šejtan ga nesi v pekel!, vzame deseti del za davek. Ljudje stokajo in vzdihujejo, toda kdo naj jim pomaga?«

»Pri nas v Siriji ni nič boljše,« je dejal Husein. »Ljudje obupujejo nad posvetno in celo nad božjo pravičnostjo. Mnogi pričakujejo novega imama in molijo vsak večer k Alahu, da bi ga poslal.«

»Tudi jaz bi molil, če bi bilo le najmanjše upanje, da bi kaj pomagalo,« je pristavil Abdan.

»Nekateri menijo,« je povzel Husein, »da nas je Alah zato zapustil, ker častimo krivega kalifa.«

»Naj se prikaže pravi, pa pojdemo vsi za njim,« je odvrnil Abdan.

»Husein iz Ahvaza ve nekaj o tem,« je dejal Karmat. »Poslušaj, kaj ti bo povedal.«

Husein je ponovil nauk o sedmerih imamih in o sedmem preroku, ki bo prišel na svet kot Al Mahdi.

»Imam prijatelja Zaharujo, vnuka Mahruje,« je dejal Abdan. »Mož se sicer posmehuje naukom in zapovedim korana, toda poštenjak je. Tudi on je eden od tistih, ki so obupali nad pravičnostjo na svetu. Prebiva kakšno parasango od tod na samotnem posestvu. Če vama je prav, ga obiščemo. Razveselil se nas bo.«

Husein in Karmat sta se strinjala in vsi trije so na velblodih pojezdili k Zaharuji.

»Glej, gostje!« se je posmejal ta, ko so stopili v njegovo hišo.

»Vesel si in po vinu dišiš,« mu je dejal Abdan.

»Jaz sem iz druge vasi kakor Prerok,« ga je zavrnil Zaharuja. Bil je krepak, okrogel štiridesetletnik s podplutimi očmi in s trojnim podbradkom, ki ga je bilo videti izza redke, sivkaste brade. Smejal se je hrupno in na vsa usta.

»S čim naj vam postrežem, ko ne pijete vina?« jih je vprašal.

»S čimer hočeš,« je odvrnil Abdan. »Prišli smo k tebi na razgovor.«

Zaharuja jim je ponudil pogače in medice, sam pa je še dalje srkal vino.

Husein je začel razkladati svoj nauk. Zaharuja je pozorno poslušal. Čez nekaj časa je pripomnil:

»Vse to je prav in lepo. Toda dvomim, da ima kakšen smisel. Čemu nam bo novi kalif? Ali nimamo že enega dovolj? In kdo nam more zagotoviti, da bodo novi imami boljši od dosedanjih?«

»Važno je, da se zruši nasilje bagdaskih trinogov,« ga je zavrnil Husein.

»To je druga beseda,« je priznal Zaharuja. »Toda počemu potem nauk o sedmorici imamov?«

»V čigavem imenu naj sicer rušimo Bagdad?«

»A kaj je z Mahdijem?« je vprašal Karmat.

»Prikazal se bo,« je pojasnil Husein, »ko bo prišel ugodni trenutek.«

»Začenjam razumevati,« je pristavil Abdan.

»Od Sirije do Basre in od Basre do Isfahana je ljudstvo nezadovoljno in željno odrešitve od Bagdada,« je pojasnjeval Husein. »Treba je samo, da to nezadovoljstvo uredimo in ga zapeljemo proti določenemu smotru. V vsem moslemskem svetu je eno samo ime, ki se lahko zoperstavi kalifu v Bagdadu. To ime je *Ali*. Okrog njega zbiramo zdaj vse, kar je nezadovoljnega v deželah islama. Ljudstvo zahteva dokazov za pravomočnost novega poglavarja. Zatorej smo mu dali sedmorico imamov iz rodu Alijevega. Zahteva čudežev. Napovedali smo mu Mahdijev prihod iz oblakov.

»Pameten mož si, Husein iz Ahvaza,« je dejal Zaharuja in ga veselo potrepljal po kolenih. »Ali je pokret že daleč napredoval?«

»Ahmed, Abd Alahov sin, vodi šolo v Salamiji in iz nje se vsuje vsako leto cel roj novih oznanjevalcev našega nauka. Naši tovariši delujejo v Jemenu in v Bagdadu, na severu Irana in v Afriki,« je nadaljeval Husein. »Vsi vemo, kaj je naša naloga in vsi smo pripravljeni, da se zanjo tudi žrtvujemo.«

»Jaz sem ves pri stvari,« je dejal Zaharuja.

»Tudi midva se ne bova odtegovala,« je pristavil Karmat. »Kako misliš, Abdan, svak moj?«

»Dobro je, če je tako, kot nam je govoril naš prijatelj. Ko bo ljudstvo slišalo, da gre proti Bagdadu in za novega preroka iz Alijevega rodu, bo takoj v ognju.«

Poslovili so se od Zaharuje in se vrili v Nahrein. Ko sta bila Karmat in Husein sama, je dejal prvi drugemu:

»Tvoje žito gre v klasje, Husein moj. V enem samem dnevu si pridobil kar tri trdne pristaše za svojo stvar.«

*

V prihodnjih dneh so Karmat, Abdan in Zaharuja govorili s svojimi znanci in sosedi in napeljali pogovor tudi na Bagdad, davke in alijeve. Husein je bil medtem z Asadom pojezdil v Kufo in v vasi okrog nje, da bi spoznal kraje in tamošnje običaje. Ko se je vrnil, mu je Karmat povedal, da so vsi, s katerimi so govorili on in njegova prijatelja, na tihem ali tudi glasno ogorčeni nad Bagdadom in da so dovzetni za nauk, da so Ali in njegovi potomci edini pravomočni Prerokovi nasledniki. Pripomnil pa je, da hočejo ljudje točno vedeti, kdo je sedanji skriti imam in kdaj se bo kot Al Mahdi javno prikazal.

Večjega zadovoljstva si Husein ni mogel misliti, kot ga je zapustilo v njem to sporočilo. Zahvalil se je Karmatu in se dogovoril z njim, da bodo sklicali ljudi, ki so bili tako pripravljeni, na posvet. Takrat jim bo skušal obrazložiti vse, kar bodo želeli.

»Trebalo se bo odločiti, koga naj imenujemo za pričakovanega Mahdija,« je pristavil Karmat.

»To ni tako važno,« je menil Husein. »Ko bo prišel čas, jim bomo imenovali Izmailovega sinu Mohameda ali pa katerega od njegovih vnukov.«

Toda to vprašanje ni bilo tako brez važnosti. Zakaj poljedelci in dninarji, ki so prihajali zvečer domov, so razpravljali o vseh teh stvareh s svojimi ženami, te pa s svojimi hčerami in te in one so hotele določeno vedeti, kdo je pričakovani Al Mahdi, kdaj in kako bo prišel in kakšen je. Silile so v svoje može in očete, naj poizvedo, kako je z obljubljenim prerokom in ali ga je bil že kdo videl.

Te kočljivosti se je najprej zavedel Abdan, ki je imel Karmatovo sestro za ženo. Prišel je nekega dne k svojemu svaku in mu povedal, da so se ženske prejšnji večer razgovarjale pri vodnjaku o pričakovanem Mahdiju. Vse da so vedele o njem veliko povedati. Da je tak in tak, da je visoke postave in lepe zunanosti, približno trideset let star in da nosi na čelu bel polumesec kot znamenje, da je iz Alijevega in Fatimi-nega rodu. Njegova žena, Karmatova sestra, da jih je zavrnila, češ, da bi ona morala o tem najprej kaj vedeti, saj je njen mož prijatelj s tujcema, ki sta prišla v Mahdijevem imenu, in da je kraj, kjer tujca prebivata, celo hiša njenega brata. Smejale so se ji, češ, da ji mož pač dovolj ne zaupa. Nastal je prepir in njegova žena je potem prijovala domov in mu povedala, kako so jo bile sosede zasmehovale.

Husein se je popraskal za ušesom.

»Stvar se razvija bolj hitro, kot sem si bil mislil,« je priznal. »Moja naloga je prav za prav samo ta, da nabiram pristašev za našo stranko.«

»Morali jim bomo vendarle nekoliko natančneje pojasniti, kako je z Mahdijem,« je menil Karmat. »Ljudje tod okrog so nagle krvi in živahne domišljije. Zato je najbolje, da smo si mi, ki vemo, kako je s stvarjo, med seboj edini, kako bomo pred ljudstvom govorili.«

Zbrali so se torej Karmat, Abdan, Zaharuja in Husein na posvet in se dogovorili, da bodo ljudstvu označili Mohameda, sinu Izmailovega, za pričakovanega Mahdija. O njem bodo dejali, da se skriva v gorah Libanona v neki votlini, da bi ga ne zajeli kalifovi biriči. Ker ga je bilo že ljudstvo samo označilo za tridesetletnega, bodo i oni ostali pri tej starosti, prav tako bodo tudi sledili ljudski predstavi, da je visoke rasti

in lepega lica in da mu je v čelo vtisnjen bel polumesec v znamenje njegovega rodu.

O vsem tem so se najprej zedinili in potem sklicali skupen sestanek vseh sorodnikov, znancev in sosedov po večerni molitvi v Karmatovi hiši.

Možje, ki so se tisti večer zbrali pri Karmatu, so bili zvečine siromašni in neuki. Nekateri so bili celo brez lastnih njiv in brez živine in so se vdinjevali zdaj temu, zdaj onemu za majhno plačilo. Vsi pa so bili bolj ali manj odvisni od mestnega načelnika Hejsama.

Karmat jih je seznanil s Huseinom in ta jim je začel razlagati nauk o Mahdijevem prihodu.

»Tako dolgo, dokler ne bo večina vernikov molila k njemu, ne bo prišel,« je dejal. »Zato se obračajte z molitvijo k njemu sleherni večer in pridobivajte od moža do moža pristašev zanj.«

Nekateri so hoteli vedeti, če živi kakor drugi ljudje.

»Ne stara se,« je dejal Husein.

In spet drugi, če ga je on videl.

Huseinu je stopil pot na čelo.

»Ne smem o tem govoriti,« se je skušal izmotati.

Toda kako bo prišel iz oblakov, če živi v libanonskih gorah kot človek, so spraševali tretji.

Husein ni vedel, kaj bi odgovoril.

»Vidimo, skrivaš nam,« so mu rekli.

Husein se je oddahnil. Njihova vera je bila trdnejša od njegovih laži.

»Potrpajte,« jih je tolažil. »Vse bo prišlo ob pravem času. Zaupajte nam, ki pripravljamo Mahdiju pot.«

Potem jim je povedal molitev k Mahdiju in jih pozval, naj molijo z njim. Vrgli so se na tla z obrazom proti Meki in izgovarjali za njim besede. Vse je prevzela velika gorečnost.

Tisti dan je veljal odslej za dan ustanovitve izmailske občine v Nahreinu.

*

Prihodnje jutro je dejal Karmat z zaskrbljenim obrazom Huseinu:

»Tvoj nauk se širi in bojim se, da bo kmalu prišel Hejsamu glas na uho o tvojem delovanju. V nevarnosti sva predvsem ti in jaz. Ti kot njegov oznanjevalec in jaz, ker dajem tebi streho.«

»Mislil sem že na to,« je odvrnil Husein. »Sprejel si mene in mojega učenca kot gosta in nehvaležno bi bilo od naju, če bi te spravljala v nevarnost. Toda kaj mi svetuješ, da naj storim?«

»Poznam izhod,« je dejal Karmat. »Kakšno parasango od vasi je zapuščena zgradba s stajo. Preseli se tja s svojim učencem in moj sin Jahja vama bo prinašal vode in jedi, kolikor bosta potrebovala.«

Husein in Asad sta se zahvalila Karmatu za gostoljubnost in Jahja ju je peljal na njunih velblodih do zapuščene hiše. Tam sta se nastanila in začela od tam obiskovati svoje pristaše v okoliških vaseh. Kajti v vsej sosesčini se je bilo že razvedelo, da sta prišla dva glasnika novega preroka.

O sedmoricici imamov in o Mahdiju iz Alijevega rodu, ki bo prišel na svet kot sedmi in največji prerok, se je razpravljalo ob vseh ognjiščih in pri vseh vodnjakih. Celó pred bazarji v Kufi se je že govorilo o tem.

Ko so ljudje izvedeli za Huseinovo bivališče, so začeli od povsod prihajati k njemu. Ostajati je moral poslej doma, da jim je lahko dajal odgovore na njihova vprašanja. Zdaj so že vsi natančno vedeli, kdo in kakšen je bil pričakovani imam, kje se je rodil, koliko je bil star in kje je trenutno prebival. Iz Huseina so izvlekli, da se je bil že enkrat z njim razgovarjal. Priznati je moral, da je izhajal iz polumeseca na Mahdijevem čelu tako mogočen sijaj, da ni mogel gledati preroku v obraz. Spustil da se je bil pred njim na kolena in tako stavljal vprašanja in sprejemal odgovore.

»Pojdi,« tako da mu je bil Al Mahdi velel, »in obišči moje ljudstvo v Iraku. Prišel boš v Kufo in v vas Nahrein. Tam se nastani. Našel boš može, ki bodo odločeni, potegniti zame svoje meče iz nožnic. Govori jim, pozdravi jih v mojem imenu in jim povej, da se jim bom kmalu prikazal. Reci jim, naj ti zaupajo, dokler ne bom prišel jaz sam k njim v vsem svojem preroškem sijaju.«

Take besede so možje radi poslušali. Husein se je sprva upiral takim izmišljotinam, se pri sebi zaklinjal, da se bo v njih omejil, toda komaj je našel ljudstvo okrog sebe, so mu že besede same privrele na ustnice. Videl je goreče poglede in je postal sam goreč. Čutil je, da mu verujejo, in je tudi sam veroval.

Ko pa je bil sam, ga je začel spreletavati strah, da se ne bo mogel dolgo več ustavljati reki, ki jo je bil sam pognal v tok. Karmat, Abdan in Zaharuja so ga tolažili, naj vztraja. Prigovarjali so mu, naj si še dalje izmišlja stvari o Mahdiju, saj so namenjene dobri svrhi.

Njegov učenec Asad je medtem brezbržno jezdaril po sosesčini, se razgovarjal z mladeniči in zalezoval deklice pri vodnjakih. Spričo tolikih novih vtisov mu je postal Al Mahdi deveta briga. Bil je mlad in je gledal svet v rožnatih barvah.

Mahdijevski pokret je začel sčasoma dobivati nevaren prizvok. Prišel je čas poljskega dela in mestni načelnik Hejsam je pozval dninarje in vse one, ki so bili od njega odvisni, da pridejo obdelovat njegova polja in njive. Ljudje so ga ubogali, toda med delom so pogostoma molili in še pogosteje razpravljali o novem preroku. Tudi postili so se vsak sedmi dan in niso bili takrat uporabni za delo. Pazniki so godrnjali in jih priganjali, toda možje so bili za čuda složni in odporni. Vendar je bil strah pred Hejsamom tako velik, da se mu nihče ni upal navesti pravih razlogov, zakaj delo ne napreduje zadovoljivo. Začel je torej Hejsam sam hoditi na svoja polja in njive. Strahovito debel in zavaljen se je prikazal zdaj tu in zdaj tam izza zidu in če je videl, da je bilo delo v zastoju, je zavihтел bič in začel z njim neusmiljeno bít po hrbtih dninarjev, poljedelcev in paznikov.

»Smradljivi lenuhi!« je rjoval nanje. »Psi in sinovi psov! Vlačugarji, ki bi radi pogubili svojega gospodarja! Na beraško palico me boste spravili. In kdo bo potem skrbel za vas in za vaš pasji zarod?!«

Oči so mu pri tem izstopile iz svojih jam in prepričan je bil, da se mu godi velika krivica. Prijel se je za srce, kakor da se bo moral zdaj zdaj zrušiti na tla.

»Brez srca je ta s'vojat,« je mrmral zase. »In brez vsake vesti.«

Dninarji in poljedelci pa so za njegovim hrbtom stiskali pesti in srdito govorili:

»Čakaj, pogan, prišel bo Al Mahdi in potem ti bomo pokazali, kdo so psi in sinovi psov!«

Tako so še naprej zanemarjali delo, pogovarjajoč se o velikih stvareh, ki sta jih oznanjala tujca iz Sirije.

*

Neko jutro je pripovedovala sužnja Asma iz Hejsamovega harema svojim tovarišicam čudne sanje. V snu se ji je bil prikazal prekrasen mož. Bil je od glave do peta oblečen v belo svilo. Suknja mu je segala do kolen in hlače so mu bile spodaj tesno ovite okrog nog. Nosil je zlate sandale in na belem turbanu je imel pripeto zlato zvezdo. Na prstancu desne roke je imel zlat pečatni prstan in vrat mu je ovijala tenka zlata verižica. Postave je bil visoke, a obraza milega, vendar resnega. Brado in brke je imel črne in videti mu je bilo, da še ni preko tridesetih. Najbolj čudno je bilo, da mu je s čela sijala slepeča svetloba. Približal se je zlatemu prestolu, s čigar hrbtišča je štrlelo sedem zlatih sulic. Sédel je nanj in ko ga je Asma videla za trenutek obrnjenega vstran in je niso več neposredno zadevali žarki z njegovega čela, je opazila, da je na slednjem sijal prekrasen bel polumesec.

Tako je pripovedovala Asma in ena izmed dekel je vzkliknila:

»Blagor ti, Asma! Videla si Mahdija, ki bo prišel kot novi prerok na svet.«

»Ne vem, kaj govoriš,« je dejala Asma.

»Ali še nisi ničesar slišala o Mahdiju? Vse ženske pri vodnjakih govorijo o njem.«

»Zares, ničesar ne vem o tem.«

Druga dekla ji je rekla:

»Spomni se vendar, Asma! Pred nekaj dnevi smo pri preji govorile, da pričakujejo Mahdija.«

»Takrat sem zaspala,« ji je odvrnila Asma. Bila je namreč krhka in slabotna in ker je bila Hejsamova ljubljenska, ji je bilo dovoljeno počivati, kadar je hotela.

»Prav imaš,« je potrdila dekla. »Potemtakem se je zgodil čudež in se ti je v snu prikazal živi Al Mahdi.«

Dekle so pripovedovale te sanje dalje in prišle so tudi na uho eni izmed Hejsamovih žená. Ta je velela poklicati svojega gospoda in mu je povedala, kaj se je bilo njegovi sužnji sanjalo.

»Kakšen Mahdi neki?!« je vzkliknil Hejsam. »Ne poznam drugega Mahdija, razen kalifa v Bagdadu! Če bi govorili take neslanosti možje, bi jih vrgel v ječo. Toda kura ni ptica in ženska ni človek.«

Za Asmine sanje je vedela kmalu vsa sosesčina in tudi vse mesto. Vest o njih je prodrla v okoliške vasi in Karmat in Abdan sta jih isti večer slišala od svojih žena. Drugo jutro sta se srečala sredi poti in si drug drugemu povedala novico. Takoj sta zajahala vsak svojega velbloda in se napotila k Huseinu.

»Čudno vest ti prinašava,« je dejal Karmat. »Požar je že prodrl v središče sovražnikovo. V Hejsamovi hiši govore o Mahdiju in sužnja Asma ga je videla v snu.«

Pripovedoval je Huseinu, kar je vedel o Asminih sanjah.

»Tok se obrača v čudno smer,« je nato s skrbjo dejal Husein. »Nič več ga nimamo v svojih rokah. Sam ne vem, kako in kdaj se nam je bil izmuznil.«

»Prav za prav bi morali biti razvoja stvari veseli,« je menil Abdan. »Zakaj nauk o Mahdiju se širi kot val, ne da bi nam bilo treba še kaj storiti zanj.«

»To je tisto, česar ne razumem in kar me vznemirja,« je dejal Husein. »Prišlo je nepričakovano in prav nič nisem bil na to pripravljen.«

»Pojdimo k Zaharuji in ga vprašajmo, kaj misli on o tej zadevi,« je predlagal Karmat.

Pojezdili so k njemu in mu povedali, kaj se je bilo Asmi sanjalo.

»Nekaj čudnega je s to stvarjo,« je priznal Zaharuja. »Prav Hejsamovi sužnji da se gre sanjat kaj takega! Bojim se, da bomo kmalu dobili samega načelnika na vrat.«

Ljudstvo je videlo v Asminih sanjah čudež in obenem napoved, da se bliža čas, ko se bo pojavil Al Mahdi. Razlagalci so bili hitro na delu in prerokovali so iz okoliščine, da se je o Mahdiju sanjalo prav Hejsamovi sužnji, važne in prevratne dogodke. Dalje so sklepali, da bo izšel ves pokret iz njihovih krajev in da bo Al Mahdi prišel najprej prav mednje. O vsem tem so podrobno razpravljali po bazarjih in pri vodnjakih. Vse ljudstvo je bilo mišljenja, da se mora dostojno pripraviti na njegov prihod. Zato so meščani iz Kufe poslali k Huseinu dva starešine, da poizvesta, kaj jim je ukreniti in če bi ne bilo primerno, da zberejo v to svrho kakšen denar. Starešine sta najprej poiskala Karmata in Abdana in ker je bil tudi Zaharuja z njima, so vzeli še njega s seboj.

Husein se je tudi novega porasta svojega podjetja prestrašil. Toda možje iz Nahreina so mu prigovarjali, da je predlog meščanov prav moder in da bi utegnili večja denarna sredstva njihovi stvari samo koristiti. In ker se je ponujanemu zlatu težko upirati, je Husein sprejel nasvet. Pooblastil je navzoče, da pobirajo v njegovem imenu prispevke in da mu jih potem izroče.

Ko so možje odšli, je poklical k sebi svojega učenca Asada, mu vse podrobno objasnil in mu naročil, naj pojezdi v Sirijo k njunemu poglavarju Ahmedu in ga prosi za natančna navodila. Vse bolj se mu je namreč dozdevalo, da se bliža razvoj njegove stvari nekemu višku, na katerega ni bil pripravljen in ki je vzbujal v njem hudo bojazen.

»Navsezadnje bo ljudstvo še od mene zahtevalo, da mu pričaram pravega Mahdija,« je dejal. »Kam naj bi ga šel iskat, da bi potolažil nestrpneže?«

Asad je osedlal velbloda in se odpravil na pot.

*

Kmalu potem se je Al Mahdi prikazal v snu še drugi ženski. Prav tak je bil, kakor ga je bila opisala Asma, in tudi on je sedel na zlatem prestolu s sedmerimi zlatimi sulicami na hrbtišču. Bel polumesec mu je sijal s čela in njegovo lepo obličje je bilo milo in resno.

»Tu je moje umetnosti konec!« je vzkliknil Husein, ko sta mu Karmat in Abdan povedala novi primer. »Od zdaj naprej naj gre stvar, kamor hoče. Jaz se toku ne bom več ustavljal.«

»Tako je prav!« je pritrdil Karmat. »Vse postaja zmerom nekam bolj čudežno in zagonetno. Morda je na delu zares nekaj, s čimer nismo računali.«

»Tudi moja znanost je zdaj pri kraju,« je potrdil Abdan. »Plavajmo s tokom, toda glejmo, da ga zapeljemo v pravo smer, ko bo prišel odločilni trenutek.«

Prišel je Zaharuja in ko je slišal, kaj se je bilo zgodilo, je zmajal z glavo.

»Lepa reč,« je dejal in se skušal pošaliti. »Take slišim, da me bo kmalu minilo vse veselje do vina.«

»Le spokori se, mož,« se mu je posmehal Karmat, »dokler je še čas. Zakaj če bo zares prišel Al Mahdi, je tudi zares, kar je učil Prerok. Ta pa je prepovedal vernikom vino in ti glej, kako se boš z njim spogledal na sodni dan.«

Prihodnjo noč se je Al Mahdi prikazal v sanjah še trojici žena. Zdaž je ni bilo nikogar več, ki bi ne bil slišal o čudežih, in prav malo jih je bilo, ki bi vanje ne verovali. Po vsej sosesčini so se stvorile nove verske občine in vse je pri večerni molitvi klicalo Mahdija. Delo je povsod zastajalo in nesrečni Hejsam je udrihal po hrbtih delavcev in jih preklinjal. Videl pa je, da se tudi pri drugih gospodarjih ni veliko opravilo in to ga je navdalo z začudenjem in s skrbjo. Zakaj bal se je, da bi ne mogel izterjati dovolj davkov niti zase, niti za kalifa.

Nekoč pa je izvedel vso resnico. Neki dninar, katerega je bil nekaj preveč oplazil s korobačem, mu je zaklical:

»Ali se ne bojiš Mahdija, ki bo vsak čas prišel, da zatre krivične?!«

»O kakšnem Mahdiju neki vsi gobezdate?!« se je razhudil Hejsam. »Al Mahdi je kalif v Bagdadu in jaz sem njegov namestnik. Kdor trdi kaj drugega, razširja zločinske nauke.«

K njemu je pristopil eden izmed paznikov in dejal:

»Gospod! Že nekaj časa govorijo ti možje o nekem Mahdiju, ki se baje prikazuje ženskam v sanjah. Neki tujci so zanesli ta nauk v naš kraj in zdaj je zmešal menda že vsem glave.«

»O, ti pasji sin!« se je zadrl Hejsam nanj. »Šele zdaj mi poveš tako važno novico?«

Paznik je pogledal v tla.

»Hud si, gospod,« je tiho pristavil. »In vsi se bojimo tvoje jeze.«

»Tako, tako!« se je zagrohotal Hejsam. »Oba z menoj in v ječo! Takoj!«

Sledila sta mu in ko so prišli do načelstva, ju je izročil biričem, da ju obdelajo. Potem ju je velel pripeljati predse in moža sta mu povedala vse, kar sta vedela o tujcih in o njunem nauku.

»To je zločin!« je vzrotil Hejsam. »Biriči! Da mi takoj privedete tistega Huseina in njegovega učenca! Da ju le jaz dobim enkrat v pest!«

*

V Kufi je bil kovač neki Ibrahim, zelo pobožen in bogaboječ mož. Ko je slišal o tujcih in njunem namenu, se je močno začudil. Sam je bil namreč že velikokrat razmišljal, zakaj ne sedijo na kalifovem prestolu potomci hčerke Prerokove, če še žive. Pozneje so mu povedali o Asmini prikazni v sanjah in o isti prikazni pri drugih ženah. Vse to ga je napo-

tilo, da je obiskal Huseina in ga o vsem natančno izprašal. Kar je slišal, ga je potrdilo v njegovih nazorih, in da bi se izkazal tej po njegovem mišljenju pravični stvari koristnega, se mu je ponudil, da bi izdelal prestol, ki bi bil v vsem podoben onemu, kakor so ga bile videle ženske v sanjah. Dogovoril se je z nekaterimi premožnejšimi trgovci, ki so mu pomagali, da je mogel kupiti zadostno količino dragocene kovine. Tako je skoval prestol in ga prevlekel s čistim zlatom.

Ko je bil z izdelkom gotov, ga je natovoril na velbloda in ga odpeljal v Nahrein. Bilo je to prav tisti dan, ko je bil Hejsam poslal biriče po Huseina.

Prišedši pred Karmatovo hišo, je poklical gospodarja in mu povedal, kaj je bil s seboj pripeljal. Prav takrat so zdrveli mimo na konjih oboroženi stražarji. Karmat se je zdrznil. Pogledal je, kam jezdijo, in dejal:

»To ne pomeni nič dobrega. Bojim se, da jih je poslal Hejsam po našega prijatelja Huseina.«

Tudi Ibrahim se je prestrašil.

»Kaj naj počnem zdaj s prestolom?« je dejal v skrbeh.

»Pri meni ga pusti,« mu je svetoval Karmat, »dokler ne izvemo, kaj je s Huseinom.«

»Prav. Poslušal te bom.«

Raztovorila sta velbloda in shranila prestol v sobi.

Medtem so prijezdili biriči pred Huseinovo bivališče. Husein je sedel na pragu in se razgovarjal z nekimi možmi iz sosesčine.

»Si ti Husein iz Sirije, ki si prišel učiti krive nauke?« ga je vprašal poglavar biričev.

»Jaz sem Husein in sem prišel iz Sirije,« je potrdil vprašani. »Toda nobenih krivih naukov ne učim.«

»To boš povedal mestnemu načelniku. — Možje! Zvezite ga!«

Biriči so zvezali Huseina.

»Kje imaš učenca?«

Husein se je nasmehnil.

»Poslal sem ga k nekomu, ki je višji od tvojega gospodarja.«

Sam se je začudil svojemu miru. Veliko zaupanje je čutil v sebi.

Možje, ki so se bili razgovarjali z njim, so se razkropili na vse strani. Od daleč so opazovali, kako so biriči naložili Huseina na konja in odjezdili z njim proti Kufi.

»Nič ni bilo videti, da bi se česa bal,« so govorili okrog. »Dejal je, da je poslal svojega učenca po nekoga, ki je višji od mestnega načelnika.«

Glas, da je Hejsam velel zgrabiti Huseina, je šel od vasi do vasi in od ene izmailske občine do druge.

»Kaj nam je ukreniti?« so govorili možje. »Husein je naš vodja, toda če ga osvobodimo, bo poslal Hejsam po vojsko v Bagdad in porušil z njo naše domove.«

Vendar so nekateri pojezdili v Kufo, da bi videli od blizu, kaj se bo zgodilo. Drugi pa so poiskali Karmata, da bi jim svetoval, kako naj se zadrže.

*

Medtem so se bili v Karmatovi hiši zbrali njegov svak Abdan, Zaharuja Ibn Mahruja in mnogi ugledni možje iz sosesčine.

»Huseina ne moremo pustiti v ječi,« je dejal Karmat. »Naš gost in prijatelj je.«

»Toda če ga s silo odvedemo,« je menil Abdan, »nas bo Hejsam obdolžil javne vstaje in bo z vojsko opustošil naše domove in naša polja.«

»Posljimo k njemu odposlanstvo v imenu meščanov in veljakov iz okoliških vasi,« je predlagal kovač Ibrahim. »Rečemo mu, da je Husein naš gost in da je protipravno, če ga je s silo odvedel od nas. Če je kaj zakrivil, naj ga kaznuje z denarno kaznijo. Mi bi že potem poskrbeli, da bi mogel plačati.«

»Ta ni slaba,« je pripomnil Zaharuja. »Hejsam je lakomen kot volk in ko mu homo omenili denar, bo pozabil na vsa krivoverstva sveta.«

Dogovorili so se in določili Ibrahima in dva ugledna trgovca, da pojdejo posredovat k Hejsamu.

*

Medtem so biriči s Huseinom prijezdili v Kufo. Ljudstvo je izvedelo, da je bil Hejsam poslal ponj, in se je zbralo na dvorišču in na trgu pred mestnim načelstvom. Ko so videli prihajati biriče z jetnikom, so si šepetali:

»Peljejo ga, ki je oznanjal Mahdijev prihod. Zastaven mož je in v najboljših letih. Kaj bo neki storil z njim mestni načelnik?«

Biriči so razjahali in raztovorili jetnika. Razganjali so množico in si utirali pot skozi njo. Može so se jetniku rahlo priklanjali, v znamenje, da ga še zmerom spoštujejo.

Rekel jim je:

»Ne bojte se zame. Tisti, ki bdi nad menoj, je močnejši od mestnega načelnika.«

»Mahdija misli,« so govorili ljudje.

»Morda bo prišel in ga sam odpeljal iz ječe,« so menili ti.

Drugi so dejali:

»Ali pa bo poslal nekoga, ki ga bo osvobodil.«

»Omehčal bo Hejsamu srce ali pa ga prestrašil,« so ugibali tretji.

»Jetnik ni videti, da bi se bal,« so ugotovili četrti.

Medtem so biriči pripeljali Huseina pred Hejsama.

Ko je mestni načelnik zagledal jetnika, se je skobacal z blazin in zarohnel:

»Kje je drugi razbojnik?!«

Husein je obvladal strah in dejal mirno:

»Poslal sem ga k nekomu, ki je močnejši od tebe.«

Hejsam je zardel od jeze.

»K močnejšemu od mene?!« je zarjul. »Torej h kalifu?!«

Husein je molčal.

»O, ti zločinec!« je Hejsam vpil nanj. »Ti brezverec, zendik in častilec ognja! Mazdakovec! Okužil si moj hlev in zanesel garje med mojo čredo! Koščice ti bom trl, roke ti bom odsekal in ob glavo te bom dejal! Ljudi mi odvracaš od dela, podpihuješ jih zoper oblast, ki je od Alaha, in jih zapeljuješ v krivoverstvo. Ti svinjinožrc in vinožlampač! Fej!«

Pljunil je na tla pred njega in se prijel za srce.

»Kap me bo zadela in samo ta zver bo kriva smrti pravičnika.«

»Mnogočesa si me obdolžil, mestni načelnik Hejsam, vendar vsega po krivici,« je dejal Husein. »Niti ne odvracam ljudi od dela, niti nisem

brezverec, niti nisem častilec ognja in ne zendik ali mazdakovec. Tudi ne jem svinjine in ne pijem vina. Spoštujem zapovedi korana in ne hujskam ljudi zoper nikogar.«

»Lažeš!« se je spet razhudil mestni načelnik. »Biriči! Privedite priči!« Prišla sta paznik in dninar.

»Tako! Zdaj govorita, kar sta videla in slišala o tem človeku, o njegovem delovanju in o njegovih naukih!«

»Gospod!« je dejal dninar Huseinu. »Nisem te hotel izdati. Sam ne vem, kako je prišlo do tega.«

»Ne boj se zame, mož,« mu je odvrnil Husein. »Mene čuvajo močnejše sile.«

Hejsam je velel pazniku in dninarju, naj govorita. Husein je mirno poslušal. Ko sta končala, je Hejsam zmagoslavno vzkliknil:

»Torej vidiš, da sem imel prav, krivoverec?! Zaradi tvojih naukov so ljudje opuščali delo, se zbirali v skupine in kovali prevratne načrte. Vse bom poizvedel in točko za točko lepo zapisal. Potem bom poslal tebe in spiske v Bagdad h kalifu. Mislim si lahko, kako bo „Slava vernikov“ vesela takega darila!«

Potem je potegnil izza pasa težak ključ in ga izročil biričem.

»Zdaj pa v najtemnejšo luknjo z njim! Dobro ga zaklenite in mi potem prinesite ključ.«

Biriči so odvedli Huseina, Hejsam pa se je zadovoljen spet spustil na blazine.

*

Med ljudstvo, ki je postajalo na trgu in po dvorišču, je prišel eden izmed onih, ki so bili pri Huseinu, ko so ga zgrabili biriči.

»Mahdi bo prišel in odvedel jetnika,« je pripovedoval. »Bil sem zraven, ko so prišli ponj biriči. Nič se ni prestrašil. Še smehljaj se je in dejal, da je poslal sla k nekomu, ki je višji od mestnega načelnika.«

Taki in podobni pogovori so dosegli tudi Hejsamov harem. Žene in sužnje so gledale skozi mrežo na oknu, ko so pripeljali jetnika. Ujele so to in ono besedo, ki je prišla do njih, ostalo so izvedele od dekle, ki je prišla od vodnjaka.

»Zares, ni videti, da bi se česa bal,« so govorile sužnje. »Samo kako ga bo Mahdi osvobodil?«

Ugibale so razne možnosti. Vse so na tihem želele, da bi se zgodil čudež in da bi jetnik pobegnil. Hejsama so se bale in tudi če se je raznežil, jim ni bil priljubljen. Najbolj pa jih je mikalo, da bi se spet zgodilo nekaj čudežnega.

Asma je ležala v nekakšnem polsnu na blazinah. Zmerom je bila nekako trudna in nič je ni veselilo. Najrajši je sanjerala sama in tudi če so bile njene tovarišice poleg, je čutila, kot bi jo obdajale stene.

*

Proti večeru so prišli kovač Ibrahim in oba trgovca k Hejsamu in ga prosili za razgovor. Sprejel jih je milostno in bil videti najboljše volje. Globoko so se priklonili pred njim in mu potem pojasnili namen svojega prihoda. Prosili so ga, naj izpusti jetnika in naj ga kaznuje, če je kriv, z denarno kaznijo. Oni da bodo za to zastavili pri njem potrební denar.

Hejsam se je dobrovoljno nasmejal.

»Vidite tale ključek?« je dejal. »Tale ključek mi je zdaj dražji, kot vse vaše bogastvo. Zakaj oni, ki ga imam z njim zaprtega, je vreden najmanj naslov kalifovega svétnika in mi bo prinesel letno najmanj tisoč zlatnikov. Ali mi morete vi toliko zagotoviti?«

Možje so povsili glave.

»Ljudstvo je nezadovoljno, da si zaprl Huseina,« je dejal Ibrahim. »Zakaj videlo je v njem poštenega in bogaboječega moža.«

»Nezadovoljnost ljudstva mi ni mar in koliko je mož pošten in bogaboječ, vem sam najbolje. Zato me pustite v miru s svojimi prošnjami in pojdite vsak za svojim delom, dokler me še drži dobra volja. Tale ključek pa bo z menoj podnevi in ponoči, dokler ne bo prišel jetnik v mogočnejše roke.«

Možje so se priklonili in odšli.

*

Medtem je Husein v temni celici razmišljal o svoji usodi.

»Karmat, Abdan in drugi prijatelji so bogati,« si je mislil. »Ljudstvo je z mano in kaj mi prav za prav Hejsam more? Nasilnik je sicer, toda prav taki se dajo najprej zastrašiti.«

»Če pa bi me poslal kalifu?« se je potem vprašal. »To bi bila nevarna zadeva. Ahmed ima sicer povsod prijatelje, celo na dvoru. Toda vprašanje je, koliko bi si upali storiti zame, da bi sami ne prišli na sum krivoverstva.«

»Kako, da sem tako brez skrbi?« se je samemu sebi čudil. »Lahko bi se muhavi Hejsam odločil, da me obglavi, ali pa bi me velel celo na skrivaj umoriti, če bi se preveč bal ljudske jeze.«

Toda te misli ga niso nič kaj preveč vznemirjale. Nehote je čutil veliko množico za seboj. Legel je na trdo ležišče, ko je bil opravil večerno molitev, in potem spokojno zaspal.

*

Ves tisti večer je bil Hejsam nenavadno dobre volje. Najprej je obiskal harem in se tam šalil z ženami in sužnjami. Potem je namignil Asmi, naj pride v njegovo spalnico. Tam ga je že čakalo pečenje in globok vrč z vinom. Slek se je in ležeč v postelji si je dal streči po Asmi. Ko se ga je začela lotevati dremavica, je še shranil jetniški ključ pod zglavje. Potem je pozval Asmo k sebi in kmalu trdno zaspal.

Asmi se je sanjalo, da jo je nekdo poklical. Odprla je oči in se zagledala v bleščečo svetlobo. Na pol oslepljeno jo je nekdo prijel za roko in jo potegnil iz postelje. Vzela je ključ izpod Hejsamovega vzglavja in odšla v nočni halji iz sobe. Prišla je na hodnik in po njem do ječe, v kateri je tičal Husein. S čudovito varnostjo je odklenila vrata.

Husein je planil iz sna. V medli svetlobi je videl belo prikazen, ki se je bližala njegovemu ležišču. Hotel je zakričati, toda prikazen je položila prst na usta. Prijela ga je za roko, ga odpeljala iz celice in zaklenila vrata za sabo. Z veliko spretnostjo ga je vodila po hodnikih, ga potegnila skozi harem in ga končno pripeljala v vrt. Pokazala mu je v določeno smer.

»Tam je Nahrein,« je dejala. »Tja pojdi.«

Husein je preplezal ograjo in se izgubil v noč. Asma pa se je prav tako neslišno vrnila k Hejsamu, kot je bila odšla. Shranila je ključ na prejšnje mesto in potem nadaljevala spanje ob gospodarjevi strani.

*

Sredi noči je slišal Karmat trkanje na vratih svoje hiše. Prestrašil se je in mislil, da so prišli ponj biriči. Že je mislil, kako bi zbežal, ko je zaslišal Huseinov glas:

»Jaz sem, prijatelj.«

Z drhtečo roko mu je Karmat odprl.

»Kako ti je uspelo, da si pobegnil?« je vprašal.

»Tiho, tiho,« je dejal Husein. »Bela prikazen, podobna ženski, je prišla pome in me odvedla iz ječe. Pokazala mi je pot v Nahrein in izginila.«

»Da se ne šališ?« se je začudil Karmat.

»Tako resnično je to, kar sem ti povedal, kot stojim zdaj živ pred tabo.«

Prosil ga je, naj mu osedla velbloda in naj mu dá s seboj kruha in vode in kar je bilo še potrebnega za na pot.

Hitro sta vse pripravila, potem ga je Karmat spremil na velblodu do razpotja. Tam sta se priščno objela v slovo.

*

Prihodnje jutro je Hejsam vstal slabe volje. Od zaužitega vina ga je bolela glava in ponoči so ga mučile neprijetne sanje, ki pa se jih ni točno spominjal. Oblekel se je, si zataknil jetniški ključ za pas in odšel v vrt, da bi se osvežil. Prinesli so mu zajtrk in opazili, da se danes ni šaliti z njim. Vsa hiša je kmalu vedela, da je gospodar slabo razpoložen.

Pred poldnevom se je spomnil, da bi spet zaslišal jetnika. Vzel je s seboj dva biriča in odklenil vrata.

Pogledal je v celico. Celica je bila prazna.

»Da nisem vzel napačnega ključa?« je dejal.

Biriča sta se prestrašila.

»Ne, gospodar. Tu smo ga bili včeraj zaklenili.«

»Kje je jetnik?!« je zatulil. »Vi ste odgovorni zanj!«

Moža sta prebledela.

»Zares, gospod. Vse je bilo v redu, ko smo spravili v celico jetnika. Pred poslopjem je bila straža in skozi vhod ni mogel pobegniti.«

»Preiščite hišo!« je velel Hejsam.

Jetnika ni bilo nikjer. Hejsama je oblił pot in so se mu zašibila kolena.

*

»Mahdi je prišel in osvobodil Huseina!«

Ta glas je šel od človeka do človeka in od vasi do vasi.

Abdan in Zaharuja sta prišla h Karmatu. Strmé sta poslušala, kar jima je pripovedoval o Huseinovem begu.

Medtem se je bila zbrala pred hišo velika množica.

»Mahdi je prišel!« so vzklikali ljudje.

»Zakaj nam ga ne pokažejo?« so spraševali drugi.

»Hočejo ga imeti samo zase,« so godrnjali tretji. »Ne privoščijo ga nam, siromakom.«

»Mahdi je prišel za vse ljudi!« je zakričal nekdo. »Pokažejo naj nam ga! Hočemo ga videti!«

Karmat je stopil s prijateljema iz hiše. Vprašal je:

»Kaj hočete, možje iz Kufe in Nahreina? Mahdi je osvobodil Huseina in odjezdil z njim dalje.«

»Videti hočemo!«

Ljudje so navalili na vhod in vdrli skozi vrata v sobo. V sobi je bil zlat prestol s sedmero zlatimi sulicami. Prvi, ki ga je zagledal, je polglasno kriknil in se vrgel na obraz. Drugi so mu sledili.

S prestola je sijala čudovita svetloba. Na njem je sedel mladenič v belem oblačilu in z zlato zvezdo na turbanu. S čela mu je sijal bel polumeseč, ki je izžareval čudežno svetlobo.

Karmat, Abdan in Zaharuja so gledali zdaj na ljudi, ležeče pred prestolom, zdaj na prestol. Toda opazili niso nič posebnega. Vendar jih je prevzela čudna groza.

»Tolikšna je moč domišljije,« so si mislili. »In ljudstvo je kakor otrok.«

*

Medtem je jezdil Husein po karavanski poti, ki je vodila v Sirijo.

»Ko bi bil vedel, kar vem zdaj,« je govoril pri sebi, »bi se bil lahko sam izdal za Mahdija. Kolikšen vzpon bi me čakal in kolikšna slava! Zrušil bi kalifov prestol in sam zavladal vsemu islamskemu svetu. Kvišku srce, Husein! Še ni vse izgubljeno!«

Toda čim bolj se je bližal deželi Sirije in oblasti svojega zapovednika Ahmeda, tem tišji je postajal njegov pogum.

»Najbolje bo, če ostanem pri starem,« si je prigovarjal. »Služil bom skupni stvari in ne bom spraševal, kakšen bo končni cilj. Zakaj vsakomur je bilo vnaprej določeno, kaj bo dosegel v življenju. Zoper Alahovo voljo ni priziva. Puščava svetá je velika in človek je v njej samo peščeno zrno.«

PROBLEM MODERNEGA UMETNIKA

(Misli ob Voduškovi študiji: Ivan Cankar)

BRANKO RUDOLF

Če govorimo čisto vsakdanje, moramo reči, da je umetnik (in seveda tudi znanstvenik) človek, ki čuti v nekem smislu krepkeje in prav zato tudi globlje, boljše kakor njegova okolica. Takšen človek pa se tudi bavi s predmeti svojega čustvovanja in s samim seboj — z instrumentom svojih čustev — in čuti potrebo, da bi svoja čustva v kakršni koli obliki izrazil. Če je človek primitiven, v tem izražanju ne bo šel daleč od sebe, svoja čustva bo izrazil s kretnjami. In res vidimo, da imajo mnogi divjaški narodi poleg preproste lirike že zelo izrazito plesno umetnost — torej iz ritma porojeno umetnost kretenj s primitivno glasbo. In kaj je v bistvu glasba, in celo jezik, če ne skrajšani znak za kretnje? »Jezik« primitivca, otroka in celo živali vsebuje mnogo glasov, ki pomenjajo čisto neposredno kretnje kakor »semkaj«, »proč«, »pridi« in zelo zgodaj: »kod in kam«?

Od čustva do izraza je tukaj pot le kratka. Če se n. pr. divjak tudi uči starih, posvečenih plesov svojega plemena, sprejema izraz svojih kretenj od svojih posebnih učiteljev kakor tudi od vseh svojih rojakov — odtod izredna sklenjenost, izredna prepričevalnost mnogih »divjaških« plesov. Ker pa umetnost po besedi Tolstoja ni nič drugega kakor prenos čustev in ker čustva posebno lahko izražamo s kretnjami in glasovi, zlasti v primitivnih, malo se menjajočih civilizacijah, tudi pot od zunanjega sveta do čustva vsakega primitivnega umetnika ni dolga. Če so se n. pr. divjaki na Novi Gvineji zbrali, da bi proslavili zmago, so se »po starih predpisih« oblekli, nato pa svoje res prekrasne, bronaste postave gibali v prastarih ritmih s prav takimi pesmimi. Civilizacija se stoletja ni menjala, prav tako ne obdajajoča jih pokrajina, zakaj bi se torej menjal izraz kretenj, ki jih je rodila trenutna, toda precej brezosebna potreba? Tudi dekleta so le malo variirala svoje ljubavne pesmi; čustva, ki so jih navdajala, so bila vsekakor silno podobna čustvom njihovih prababic. Seveda v najbolj primitivnih civilizacijah razlike med umetnikom in neumetnikom skoraj ni; vsakdo je svoj lasten tolmač čustev, svoj plesalec, svoj pesnik, v vsakem primeru pa sprejema svoja čustva iz svoje socialne in naravne okolice. Sam nastanek umetnine ni problem, in primitivna umetnina zraste v svoji okolici tako, kakor zraste drevo na določenem ozemlju, ki je zanj prikladno.

Brezosebnost v umetnosti pa ni nujno zvezana s primitivnostjo. Če se ozremo na umetnost starih Egipčanov, opazamo, da se izrazna sredstva vkljub vsem individualnim razlikam menjavajo (za naše pojme) nepojmljivo počasi. Izraz egiptovskega umetnika je tako rekoč vpleten v komplicirano, tisočletja staro tkanino čustev, od katere se odraža njegovo osebno doživetje kakor poseben ornament. Temu primerno so Egipčani dali nekaterim občečloveškim čustvom že klasičen, naravnost končnoveljavni izraz. Nihče ni n. pr. ljubezenske sreče, poduhovljenega in vendar zelo realnega spajanja dveh bitij, ki se vzajemno izpopolnjujeta, lepše, čisteje in bolj človeško izrazil kakor več tisočletij stari, neznani liriki starih Egipčanov. Iz vsega tega seveda ne sledi, da bi si morali življenje v starem Egiptu predstavljati kot idilo. Egipt je v svoji dolgi zgodovini poznal tudi vojne, glad, izkoriščanje sužnjev, štrajke in prekomerno obdavčenje kmetov. O vsem tem zgovorno pričajo stare slike in papirji, vendar pa ta dežela ni doživela nikakšne revolucije, gospodarska kakor čustvena baza teh ljudi je ostala stoletja ista. Seveda lahko brez nadaljnega trdimo, da je umetnik starega Egipta spoznal tista dva življenjska preloma, ki jih ostro doživi vsak pripadnik kakšnega civiliziranega naroda: prehod iz otroške v pubertetno dobo, ko se vase obrnjena zavest mladega človeka skoraj čez noč spremeni, in prehod iz pubertetne v zrelo dobo, ko človek spozna, da mora z voljo usmeriti svoje življenje. Toda v čustveno tako ustaljenih dobah kakor je Egipčanska se vrši prehod brez velikih pretresljajev in baza otroškega in odraslega čustvovanja ostane v glavnem ista — odraža se namreč od skupnega ozadja trdnih nazorov in čustev. Če še dodamo, da so takšne dobe imele večinoma tudi določene prostore za svoje umetnike, ki so v starem Egiptu n. pr. imeli svoj delokrog, ki je imel v soglasju s tedanjimi nazori skoraj versko nalogo, se nehote spomnimo tudi na dolga stoletja stare umetnosti Daljnega vzhoda in na evropsko romansko in gotško dobo, iz katerih poznamo zelo mnogo umetnin, a malo umetnikov.

Drugače pa je v dobah z izrazitimi gospodarskimi in socialnimi previranji. Že cesarski Rim predstavlja takšno dobo in poetje naših latinskih čitank so bili, kakor Horacij, izrazito na strani oficialnosti in aristokratske vzvišenosti nad brige vsakdanjega življenja, ki so jih pa zato tem bolj občutili služabniki in kmetje. Z drugimi besedami, V takšnih dobah dobiva umetnost izrazito socialno, skoraj agresivno vlogo. V Horacijevem primeru je bila ta vloga izrazito reakcionarna, opeval je prijetnosti pokojnega, egoističnega duha in družabnega reda, ki je bil obsojen na pogin. Rimsko cesarstvo je propadlo tako popolnoma, da je trajalo stoletja, preden so gospodarske prvine tedanjega gospodarstva spet oživele. Ko se je pa to zgodilo, ko se je začelo pojavljati v srednjem veku denarno gospodarstvo in je obenem rasla moč meščanstva, so se pojavili sredi fevdalne dobe umetniki, ki so bili vkljub temu, da so bili odvisni od fevdalnih gospodov, v svojih delih vendar že izraziti glasniki nove dobe. Imenujem samo dva. V isti dobi, ki se zdi za velike mojstre katedral ustaljena, se je pojavil pesnik kakor Walter von der Vogelweide, ki je neženirano opeval svojo ljubezen do dekleta, ki — o groza! — ni bila niti aristokratka niti je on ni ljubil čisto platonično. Walter je bil individualist in nacionalist, kar so mu aristokrati tudi primerno zamerili. In dve sto let pozneje — v likovni umetnosti prevladuje še vedno gotika — se v Franciji pojavi genialni vagabund, lumpenproletarec François Villon, ki je prav tako odvisen od fevdalne miloščine, a je v svojem privatnem življenju izobčenec, razbojnik in poet najbolj zavržene vrste ljubezni, obenem pa vendarle zaveden in patriotičen meščan, kar dokazuje njegova pesem proti sovražnikom Francije. To je bilo glede na tedanje dobo, ko se je pravkar začel rušiti fevdalni internacionalizem, vsekakor napredno. V italijanski in holandski renesansi opazimo, da cerkveni in posvetni knezi obenem z naprednimi meščanskimi institucijami pospešujejo tudi napredno umetnost, ki je zdaj večinoma že izrazito meščanska. Vendar moramo reči, da so bili renesančni italijanski slikarji veliko bolj napredni kakor pesniki; Leonardo da Vinci, Michelangelo in Rafael silno prekašajo poete kakršni so Bojardo, Tasso ali Ariosto. Zato pa je pisal v Angliji med drugimi slavnimi dramatikami velikan Shakespeare nemoteno svoje drame. Nihče ga ni preganjal. Mogoče je bil svojim sodobnikom prevelik. Nihče ni opazil, koliko resnične revolucionarnosti je v njegovih dramah — vkljub temu, da je tudi on moral včasih dvoru laskati. V sledeči baročni dobi se ta dvojna vloga umetnika še poostri. Vedno isto. Po eni strani mora umetnik laskati obstoječim silam, po drugi strani izražati svoja čustva, ki so napredna in kažejo v bodočnost. Če je takšen umetnik muzik kakor Händel ali Gluck, komponira opere s fevdalnim fantastičnim tekstom. Aristokratska publika mu ploska in ne opazi nič bolj, kakor komponist sam, da se v kompoziciji izraža nov duh, katerega konsekvence segajo precej daleč. Da bi globoko verni, le svoji umetnosti živeči Händel pisal glasbo, ki je vkljub vsej klasični umerjenosti v bistvu revolucionarna, je trditev, ki je le na videz paradokсна. V tej glasbi se vkljub vsej strogi arhitekturi javlja izražanje čisto osebnih čustev, torej zametek kasnejšega, čisto subjektivnega izražanja romantikov. Beethoven, ni samo eden izmed najgenialnejših, ampak tudi eden izmed najagresivnejših komponistov, je prav radi te notranje sorodnosti častil Händla še bolj kakor Bacha. Beethoven pa je tudi že zaveden, naravnost že divji demo-

krat, katerega eno izmed značilnih del je deveta simfonija s himno radosti: »Vsi ljudje si spet so bratje, koder diš gre tvojih kril.«

»Vsi ljudje si spet so bratje.« Precej časa je preteklo, dokler se je to, takrat izrazito meščansko geslo v umetnosti uveljavilo. Caron de Beaumarchais je imel priliko, da ga je v Figarovi svatbi v čisto rahli, drzni in duhoviti preobleki serviral celo francoskemu dvoru. Francoski dvor je Beaumarchaisu ploskal, ne da bi prav opazil, kako grozno ga pisatelj zafrkava; in vendar so bile avtorjeve šale že nevarno, brušeno orožje bodoče meščanske revolucije. Vsem umetnikom se pa ni godilo tako dobro; mnogi so okusili težo cenzure, in njihovo delo je ostalo prav tragično nedovršeno. Tako je moral Anglež Henry Feilding že pred sredo osemnajstega stoletja radi cenzure pisati romane, čeprav je bil dramatik. Mnogi so okusili trdo fevdalno gospodstvo, tako Schiller in zelo drastično tudi Mozart, ki ga je ob neki priliki grof Arco, dvorjan salzburškega nadškofa, vrgel skozi vrata in brcnil v tisti del telesa, ki je zato najbolj primeren. Ta nesmrtna oslovska brca, ki je s strani bedastega aristokrata zadela enega najbolj nadarjenih komponistov sploh, ima naravnost simboličen pomen. Drastično kaže alternativo, pred katero je stalo toliko umetnikov. Ali služi, ali pa — brca!

In vendar je treba tu nekaj pripomniti. V Mozartovih in tudi še v Beethovnovih časih je bil umetnik (vsaj na evropskem kontinentu) bolj ali manj odvisen predvsem od milosti aristokratov in njihove cenzure. Po prvi meščanski zmagi leta 1789. in še bolj po drugi leta 1848/49., pa postaja vedno bolj odvisen od množice svojih konsumentov, od »kompaktne večine«, kakor pravi Ibsen. In ta odvisnost je često hudo trda in neprijetna, v časih človeka celo ubije. Z drugimi besedami: Sovražnik modernega umetnika ni kratkomalo le en sam kratkoviden in egoističen gospodar, temveč množica takih gospodarjev, predvsem pa tisti tip človeka, ki se imenuje filister. Filister prav za prav ni nič drugega, kakor s samim seboj zadovoljni človek, ki skrbi le za svoj blagor in za blagor svoje družine. Cankarjeva številka »Dom in sveta« iz leta 1920. je prinesla članek Stanka Majcena, v katerem je ta povzel nekatere misli nemško-židovskega anarho-socialista Ericha Mühsama, ki so ga menda še leta 1933. mučili in ubili nemški nacisti. V tem članku stoji med drugim: »Filistejstvo je občečloveška lastnost, njene zastopnike najdeš v vsaki družbi in kakor kaže, se imajo države baš tej lastnosti zahvaliti za precejšnji del svoje notranje ustaljenosti in trdote.« Ta stavek je brez dvoma pravilen, mogoče pa potrebuje majhne dopolnitve. Res je, da najdemo filistre v vsaki družbi, ne najdemo jih pa v vsakem stanu. K značilnosti filistra namreč spada, da je zadovoljen. Proletarec in lumpenproletarec pa nimata dovolj, zato ne moreta biti zadovoljna in si ne moreta dovoliti luksusa, da bi bila filistra, tudi če bi hotela. Ne moremo dvomiti, da bi bila kompaktna večina današnjih nevzgojenih proletarcev filistrska, če bi imela za to priliko. Toda saj to je — da te prilike nima. Če so razmere urejene, družba solidne »praktične razmere uvažujoče« ljudi naravnost producira. Da, toda kaj, če razmere niso več tako urejene, če se vsa stavba začne krhati? Potem nastane iz navadnega, socialno zdravega konservativca, nevaren konservativec, človek, ki se v spremenjenih razmerah na vse kriplje oprijema prav tistih predsodkov, ki so za družbo in tudi zanj nevarni, ki trdovratno ostaja v podirajoči se hiši, pri tem pa še psuje in suva od sebe ognjegasca, ki ga je hotel

rešiti, ter se pri tem čuti še skrajno vzvišenega. Umetnost se mu zdi nepotrebna, naravnost škodljiva, ker ga vznemirja, ga spravlja iz ravnotežja in predvsem iz občutka namišljene sigurnosti, ki mu je tako drag. Umetnik se mu zdi nemoralen, ker ne izpoveduje konfucianske morale rodbinskega egoizma in ker sploh ne veruje v moralo polnega želodca. Zato pa, kakor pravi Majcen, ljubosumno straži, »da sosed ne prekorači meja filistrskega obzorja in se ne odtegne moralni meri in oceni filistejske javnosti«. Če to vendar stori, je kazen strašna. »Kompaktna« filistrska večina umetnika moralno in večkrat tudi gmotno bojkotira in včasih ji uspe, da ga fizično ali materialno uniči. »Kompaktna večina« je neizprosna. Pri nas na Slovenskem je bila izrečena beseda: »Pogine naj pes!« Seveda je treba filistra razumeti. V desetletjih po francoski revoluciji se je družba tako hitro preobražala, tako hitro so se menjavali pojmi in z njimi okus, da ni vedel, česa bi se držal. Gotovo bi bilo pretirano, če bi hoteli reči, da so se vsi umetniki devetnajstega stoletja borili z družbo. Problem je kompliciran, toda zanimiv. Lahko rečemo, da je isto meščanstvo, katerega ideje so našle občečloveškega izraza v ljudeh kakor Beethoven, Goya, Byron, Schelley, Puškin — tudi naš Prešeren spada v to dobo — produciralo še dolgo velike talente v svojem smislu, t. j. ljudi, ki so se v svojem meščanskem času tako harmonično počutili kakor nad vse genialni Johann Sebastian Bach v svojem baroku. Vzemimo primer iz slikarstva. Leta 1810. rojeni karikaturist Daumier je divje napadal meščanstvo, za dvaindvajset let mlajši impresionist Manet ga je s tovariši vred (Renoir!) v svojem slikarstvu glorificiral — in oba sta velika mojstra in napredna, čeprav nam je v trenutku Daumierjevo duševno razpoloženje menda bližje. Veliki slikar Gustave Courbet je bil po svojem političnem delovanju aktiven komunard, slikarsko pa manj revolucionaren kakor Manet. Čustva in misli se v modernem času prav pogostokrat ne skladajo. Trenja časa se značilno odražajo tudi v glashi in arhitekturi, v literaturi pa lahko od srede stoletja dalje razlikujemo ne glede na strujo v glavnem dva tipa. Pisatelji in pesniki prve vrste se pred realnostjo življenja zatekajo v namišljeni svet sanj, ki je edini zmožen, da zadovolji njihove predstave o idealih, eventualno se tudi zatekajo v naravo kakor Hamsun ali celo Jack London, realist in fantast obenem, ki je končal, kakor znano, s samomorom. V drugo vrsto pa spadajo ljudje, ki so miselno in čustveno vzeli boj nase — to so veliki realisti in veliki kritiki. Iz tega vidika je lahko najti skupno potezo pri tako različnih ljudeh kakor so Tolstoj, Ibsen ali Zola.

Duševno stanje prve skupine je silno nazorno popisal Ivan Cankar v izpovedi svoje mladosti:

»Namesto da bi ogledaval in raziskaval, sem se zatekal v poezijo, o kateri sem takrat mislil, da je izluščena iz »grdega vsakdanjega življenja« in da plava nad njim v meglenosolčnih višavah. Življenje me je teplo do krvi, jaz pa sem pilil gladke rime.«

Takšno duševno stanje ima brez dvoma tudi vzroke, ki spadajo v umetnostno sociologijo. Cankar se je pač navduševal ob pesnikih, za katere materialno življenje samo ni bilo nikakšen problem, ki so v sebi hranili nekakšen občutek kavalirstva in so v ostalem gledali življenje bolj od daleč. Čisto takšna sicer nista bila starejša Heine in Baudelaire, pač pa

n. pr. mlajša Dehmel in Maeterlinck, ki ju pogostokrat omenja. Lepota, ki so jo ti pesniki opevali, je bila Cankarju ljuba, sama eksistenca teh pesnikov je dokazovala, da so taki občutki dosegljivi — Cankar se je pa znašel v stvarnosti, ki je bila docela drugačna in v kateri se njegove sanje kratkomalo niso hotele uresničiti. Odtod tudi hrepenenje, ki je na svoj način tudi neka oblika odpora in vere v končno zmago. Vsaj zame je silno značilno, da je Cankar izoblikoval motiv Lepe Vide, motiv hrepenenja radi hrepenenja, že na koncu svojega življenja, ko je bila njegova fizična moč že strta in ni imel več svoje krasne bojne morale, ko je, kakor pravi Erjavec, »izginila iz Cankarja že prav vsa ona žgoča rezkost, ona brezkompromisnost in oni ponos bohema in revolucionarja, ki je bil vedno bistveni del njegove individualnosti«. Slično se izraža tudi Prijatelj. Iz tega pa sledi, da je pravega Cankarja iskati na višku življenja in v boju.

Cankarjev boj je značilen približno za vse moderne umetnike. Prvič so razdvojeni že sami v sebi in to od vsega začetka. Silno živi, za življenje tako pomembni vtisi rane mladosti se običajno pozneje umaknejo čisto drugim, ki imajo drug pomen in izhajajo iz čisto drugega čustvenega okrožja. Cankar je svojo rano mladost preživel v kmetiško malomeščanski okolici in jo temu primerno, a otroško živo, tudi občutil. Družba mu je pozneje pokazala lepoto, a mu obenem tudi zatrdila, da ta lepota ni zanj, čeprav je Cankar čutil, da je v tej lepoti resnica, da skozi njeno prizmo vidi svet boljše in popolnejše kakor drugi ljudje. Kaj je umetniku preostalo drugega kakor borba? In boril se je z vsem svojim bistvom in z vsemi svojimi »krasnimi silami«, dokler ni omagal. Vendar vkljub vsej energiji boja, radi katere nam je mogel zapustiti tako dragoceno dediščino, tudi njegova čustvena slika ni enotna. Mene bi vsaj silno mikalo, če bi mogel raziskati, kam prav za prav spadajo njegova čustva. Dvojnost Cankarja-umetnika je dvojnost privzete, prefinjene meščanske kulture in spominov iz mladosti, združenih z zavestjo izobčenca, po Vodušku lumpenproletarca. Ta Cankarjeva čustvena dvojnost se kaže n. pr. že v njegovem opisu pokrajin. »Gospa Judit« ima pokrajine, ki so čisto romantično krasne slike razpoloženja. V drugih knjigah, n. pr. v knjigi »Na Klancu«, pa so pokrajine čisto kmetiške. Cesta n. pr. ni proga v neskončnost, temveč prašna, trda stvarnost, ki obeta mučno popotovanje in ob njej stojijo kozolci v vsej svoji oglatosti. Ti dve strani njegovih opisov ustrezajo dvem stranem njegove notranjosti. To je torej prvi znak modernega umetnika — razdvojenost v samem sebi, kajti razmere se izpreminjajo od generacije do generacije in z njimi nazori in čustva.

Drugi znak modernega umetnika pa je njegov boj s filistrstvom, s »kompaktno večino«, ki ne mara, da bi jo kdo zmotil v njeni sigurnosti. Filister današnjih dni je mogoče še bolj desorientiran kakor filister katerega koli drugega časa. Njegovi predsodki niso sto let stari, temveč včasih še znatno več. Tipični filister ljubi samo to, kar slavi njegovo lastno veličino, denarno ali kakšno drugo. Ljubi dekoracije in mogoče še tudi malo erotike — za domačo uporabo. Umetnik je zanj vedno človek brez vsake mere, brez dvoma nerazumen. »Razumen človek se prilagodi družbi,« pravi Shaw, »nerazumen skuša družbo prilagoditi sebi, zato je vsak napredek odvisen od nerazumnega človeka.« Nerazumnega človeka, takšnega, ki se brani, da bi »uvaževal praktične razmere«,

pa se filistrska družba boji. Večkrat ga prisili v dvomljivo pozicijo in ga potem zaničuje in uničuje. Hudobni jeziki trdijo, da vedo Vrhnici tudi danes o Cankarju povedati predvsem to, da je rad pil, kar pa je le silno značilno zanje in se tega res ne bi bilo treba sramovati. V časih naglih socialnih sprememb postajajo pogosto biološko zdravi, solidni ljudje socialno negativni in obratno: biološko (večkrat sekundarno!) negativni, na pol propali ljudje pa socialno pozitivni. Prav tako kaže zelo mnogo pomembnih ljudi poteze eksaltirancev, kar pa nikakor ne moti pozitivnosti njihovega dela. Shawov vitez Poulengy pravi v Sveti Ivani: »Zdaj potrebujemo par poštenih norcev, saj vidiš, kam so nas spravili pametni ljudje.« No, Cankar niti približno ni bil norec, pač pa je bil eksaltiranec in zato mu gre hvala in čast. Bil je prav tako eksaltiran, kakor tisti raziskovalci kužnih bolezni, ki so — kako nerazumno, kajne? — delali sami na sebi eksperimente in ki spadajo k največjim dobrotnikom človeštva. Filistrska »normalnost« pač ni nobeno pravo merilo za znanstvene in umetniške fenomene.

Zame je čisto sigurno, da bi se bil Cankar čisto drugače razvil, če bi bil zrasel v drugem okolju, in da bi v tem primeru tudi njegov boj z družbo kazal čisto drugačne oblike. Pri nas je zbudil odpor že s svojo kultiviranostjo. Moral je slišati, da je njegova umetnost tuja, da ni za nas — to pa le zato, ker se je učil pri vzornikih, ki so bili profinjeni meščani, kar je bilo mnogim čuvvarjem milega slovenskega naroda jako sumljivo. Vendar Cankar ni mogel zajemati iz naše ubožne folklore, kakor sta to v sličnem primeru storila celo velikana kakor sta Tolstoj ali Ibsen. V kakšnem velikem narodu bi bil Cankar mogoče postal realist kakor Galsworthy; da mu je ta način tudi blizu, je zame dokazal v Kačurju. Mogoče bi bil postal v večji meri satirik, zabaval bi občinstvo in mu obenem dopovedoval neprijetne resnice, slično kakor pred njim že Beaumarchais. Vsekakor Cankar na višku svoje moči ni mogel ostati pri čisti liriki kakšnega Maeterlincka, francoskega Flamca iz časa, »ko je otrpnila kapitalistična družba«, kakor pravi zelo fino Juš Kozak. Sicer je res, da Cankar po Prijateljevi konstataciji ni bil epik, ampak lirik, »ni bil realist, ampak individualist, subjektivist«. Zato pa so ga razmere prisilile v vedno bolj ogorčeno borbo s »kompaktno večino« in slednjič privedle celo »njega, oboževalca lepote« v politično areno. Njegovo politično delovanje je Juš Kozak strnil v en sam stavek: »(Cankar) ni pravoveren strankar, toda njegova umetnost je jasen odraz hotenja množic, ki so stopile s splošno enako volilno pravico v politične boje.« Pristavil bi, da se je Cankar šolal ob izrazito meščanskih vzornikih in da njegova umetnost, umetnost simbolista, vkljub socialnim motivom in vkljub njegovi socialistični kandidaturi ni socialistična. Sem bi prišteval le znana, grozotna roganja v Nini, seveda tudi hlapca Jerneja in nekaj drugih mest.

Cankar na splošno ni oblikoval tendence, vsaj zavestno ne, zato pa ne moremo iti mimo dejstva, da je bilo vse njegovo življenje viharen protest proti krivicam in neokusnostim, ki so bile za Cankarja stvari iste vrste. Če namreč moderen umetnik v resnici ustvarja, če zagrabi v globino in širino, se mora nujno lotiti problemov družbe in se jih tudi loteva ne glede na to ali se tega zaveda ali ne. Cankarjevo življenje je razumljiva rezultanta iz njegovega osebnega temperamnta in okolice »Doline Šentflorijanske«, ki se je od njegovih časov na žalost le malo spremenila.

Njegovo delo je mejnik in njegova postava še bolj aktualna kakor njegova dela. Za nas je važen Cankar-borec.

In prav temu Cankarju-borcu je Božo Vodušek posvetil knjigo, ki me je navedla na ta razmišljanja. Vodušek si je problem omejil, obdelal je Cankarja skoraj izključno iz njegovih umetniških del in njegovih pisanih izjav, nadalje se je omejil na njegov boj z družbo, in za zdaj hotè pustil v nemar Cankarjevo erotiko, ki je seveda s problemom družbe neločljivo zvezana. Knjiga je torej, kakor pravi avtor, »ne do kraja izčrpan poskus«. Vendar pa je Vodušek svoj posel opravil s takšno juridično temeljitostjo in s takšnim poznavanjem snovi, da nam je Cankarja na podlagi njegovih lastnih tekstov v mnogih stvareh brez dvoma močno približal. Ob vsakem Cankarjevem stavku se Vodušek sprašuje za intimen pomen pisateljevih izjav, celo takšnih, ki jih govorijo Cankarju na videz zelo malo podobne osebe. Slika, ki jo je Vodušek na ta način dobil, seveda ni popolna, pač pa je prepričevalna do vseh konsekvenc, tako prepričevalna in intimna, da bi mogli reči, da je Voduškov poskus prva po znanstvenih metodah spisana študija o Cankarju. Vodušek je bil pri tem poslu tako spoštljiv, tako obziren do Cankarjeve veličine, da mu tega respekta prav za prav niti ni treba zatrdjevati.

Samo na enem mestu me Vodušek ni prepričal, tedaj, ko govori o nekem mestu v Cankarjevi Krpanovi kobili.

»Avtor vzporeja ljudsko gledališče na dvorišču predmestne gostilne z igro na kupu ilovice in se brez nadaljnjega odloči za igro otrok,« ki se v resnici stepe...

Cankar pravi... O ti pomehkuženi čas! Kje ste že gladiatorji? Zatajevati je treba žival, ki bi tako rada grizla; tako rada bi pila kri in limonade ji dajejo! — Šel sem dalje in na misli mi je prišel Maeterlinck. Bog vedi, zakaj ravno Maeterlinck, ampak tako mi je bilo, da bi se zasmegal na glas.« K temu pristavlja Vodušek... »Zdaj (Cankar) ... pritrjuje življenju ne vkljub, ampak prav zaradi tistih lastnosti brutalnosti in krvooločnosti, zaradi katerih ga je v črtici 'Ob zori' sovražil.«

Mislim, da gre tukaj Vodušek vkljub vsemu sicer sijajnemu analiziranju predaleč. Cankar po mojem mnenju ne pritrjuje te vrste življenju (in tudi brutalnosti se naravnost posmehuje), ampak se smeje svojemu dotedanjemu gledanju, svojemu plavanju v »meglenosolčnih višavah« in Maeterlinckovi neogljenosti, ki je napram temu živalsko neposrednemu življenju vkljub vsej duhovitosti brez moči. V tem mestu vidim Cankarjevo spoznanje, da sama lepota v boju z brutalno sodobnostjo ne odloča, in njegov veseli »da« k aktivizmu, ki se tudi neumetniškega boja ne ustraši.

Toda kaj bi takšne malenkosti napram celotni obdelavi Cankarjeve psihologije, ki je naravnost čudovito prodorna. Vkljub vsej znanstveni strogosti je knjiga pisana osebno in naravnost strastno. Zanimivo je, če pogledamo v psihologijo Voduška samega in v pomen zadnjega stavka te knjige, ki je čudovito osebno:

»Glede sebe samega in svojega, žal ne do kraja izčrpanega poskusa pa bi želel le to, da se mi ne bo zgodilo morda kakor Štefanu Poljancu in njegovi razpravi o muziki v modernih verzih.«

Tukaj je Božo Vodušek dosegel tisto točko, kjer se tudi za njega, kritika, spajata subjekt in objekt. V tem sijajnem stavku primerja Vodušek samega sebe z eno izmed Cankarjevih pojav. Jaz bi njega

samega rajši primerjal s Petrom Novljanom, takim, ki je nekoliko »uvaževal praktične razmere« in ki duševno le ni šel po zlu. Zdaj pa sedi Peter Novljan v pisarni, ne piše več verzov, temveč do podrobnosti analizira življenjepis svojega tovariša iz preteklosti. Nato se pa prav po cankarsko zagriže v analizo, ki je dolga in ima obliko sodnega akta, ki ne obsoja pesnika, temveč družbo: Račun sem, podle duše!»

Ta osebni element v knjigi je zame silno zanimiv. Zgodovina se v določenih razmerah lahko ponavlja, in Cankarjeve postavbe so še danes žive, prav ker jih je vzel iz življenja. Vodušek piše Cankarjevo psihologijo in včasih se mu dozdeva, da piše svojo lastno... odtod njegov gnev, pa tudi njegova sveža borbenost. Življenje Ivana Cankarja je življenje modernega umetnika sploh, umetnika čutov iz preteklosti in orientacije ob prihodnosti. Življenje Ivana Cankarja pa je tudi življenje slovenskega umetnika, ki se mora odreči ali svoji vesti ali kakršni koli sigurni eksistenci in ki v tem življenju ne najde niti priznanja niti razumevanja.

Ivan Cankar je svoje boljše spoznanje o naših razmerah z izredno silo izražal v svojih simbolih. Zgodilo se je po tragični nujnosti razmer, da ni mogel vsega dovršiti, a tudi tako predstavlja našo najdragocenejšo — najbolj živo — umetniško dediščino naše preteklosti. Še najbolj stvarne študije o njem pomenjajo polemiko, ki nam je v tako mnogih stvareh le prepotrebna.

FUTURISTIČNI INTERMEZZO

JANKO LAVRIN

1

Od vsega futurističnega dirindaja, ki je trajal nekako od 1910 do 1915, nam je ostala v spominu predvsem cela vrsta škandalov, ki so bili v zvezi s futurističnimi zborovanji, razstavami in publikacijami. Danes bi stežka pokazali na eno samo dobro futuristično knjigo in — kljub imenom, kakršna so Severini in Boccioni — na eno samo zares pomembno futuristično sliko. Kljub temu pa je bilo gibanje samo dovolj pomembno. Pri vsem svojem bojevitem diletantizmu, ki so ga jemali za originalnost in pri vsej nesramnosti, ki so jo smatrali za pogum, se je izkazal ta pokret kot koristno kvasilo in je močno vplival na nekatere strani nove umetnosti in književnosti. Tako je na primer uvedel radikalne spremembe v tehniki verza. Tudi v pripovedni umetnosti je napravil precej zgage in je povzročil prevrat v sintaksi; prav tako v slikarstvu, v kiparstvu in celo v stavbarstvu — odkar je nadarjeni futurist Sant' Elia (ki je padel leta 1916. na italijanski fronti) napovedal Le Corbusierja in druge novotarje.

Futurizem kot neodvisno gibanje je že umrl. Toda veliko povojnih umetnostnih tokov je nosilo in še nosi pečat futurizma, da ne omenjamo hrane, ki mu jo je dajala poezija revolucionarne Rusije. Za vsemi svojimi ekstravagancami je skrival namreč mnogo potez, ki so tipične za duha časa in so naznanjale mnogo vznemirljivih pojavov. Kajti korenine futurizma moramo iskati onkraj ali vsaj mimo umetnosti kot

takšne. Ni bil toliko estetski kakor predvsem negativno-duhoven in socialen pojav. Kot takšen pa zasluži, da si ga naknadno ogledamo in ga proučujemo v zvezi z nekaterimi dalekosežnejšimi posledicami sodobne notranje drame.

2

V tem primeru se najbolj približamo svoji nalogi, če pustimo govoriti futuriste same. Celo tisti bravci, ki ne poznajo knjig utemeljitelja tega gibanja, Marinettija, lahko najdejo vse futuristične nauke v manifestu, ki je izšel kot dodatek h katalogu italijanske futuristične razstave v Londonu leta 1912. Naj navedemo nekaj teh nauk, ki jih je podpisal Marinetti sam.

»Bistvene sestavine naše poezije bodo pogum, drznost in upor.

»Književnost je doslej poveljevala zamišljeno negibnost, zamaknjenost in spanje. Mi pa bomo poveljevali naskakovalno, vročično nespečnost, pospešeni korak, prekučevanje in borbo s pestmi.

»Izjavljamo, da je sijaj sveta obogatel za novo lepoto, za lepoto hitrosti. Drveči avtomobil, čigar ogrodje je okrašeno z velikimi cevmi, ki se zde kakor kače s svojim eksplozivnim dahom... bučeči motorni voz, ki je kakor bi poganjal šrapnele, je lepši kakor pa *Zmaga na Samotraki*.

»Hočemo poveljevati vojno — ki edina daje zdravje svetu — militarizem, patriotizem, uničevalno orožje anarhista, lepe ideje, ki ubijajo, prezir do ženske.

»Podreti hočemo muzeje in knjižnice; borimo se proti moralizmu, feminizmu in proti vsej oportunistični in koristnostni nizkotnosti.

»Razvneli bomo v velikih množicah strast do dela in radost upora; radost mnogobarvnega in mnogozvočnega valovanja revolucij v modernih prestolnicah; radost nočnega utripanja arzenalov in delavnic, ki jih razsvetlujejo silne električne lune; radost željnih postaj, ki požirajo kadeče se kače; radost tovarn, ki segajo v oblake s svojimi kitami dima; radost mostov, ki poskakujejo kakor telovadci preko peklenskega nožarskega dela v soncu kopajočih se rek; radost pustolovskih ladij, ki vonjajo po obzorju; radost širokoprsih lokomotiv, ki paradiirajo po tiru kakor ogromni jekleni konji, ki imajo za vajeti dolge cevi; radost lahkotnega leta aeroplanov, katerih vijaki zvenijo kakor utripanje zastav sredi ploskanja navdušene množice.

»Občudovati staro sliko se pravi preliti svojo občutljivost v mrliško žaro, namesto da bi planila iz nas v silnih dejavnih in tvornih izbruhih. Zažgite police knjižnic! Preložite tok kanalov, da bodo poplavlili kleti muzejev! V roke krampe in kladiva! Izpodkopljite temelje častitljivih mest!

»Poglejte na nas! Naše srce ne občuti najmanjše utrujenosti, ker se hrani od ognja, sovraštva in od naglice! Ali se čudite temu? Čudite se, ker se niti ne spominjate, da bi kdaj živeli! Stojimo na vrhu sveta in še enkrat izzivamo zvezde!«

Nič manj vsiljiv kakor te ideje ni tudi njihov bombastični ton in lažna retorika s svojimi neštevilnimi klicaji. Namesto moči čutimo v tem le histerično voljo do moči, ki se uveljavlja v brezobzirnem zanikanju

kakor tudi v oboževanju tistih elementov modernega življenja, ki niti v človeštvu napadalnost, nasilje in povsem kolikostno vnanjo moč — moč naglice, pesti in stroja. Ideje so kajpak izposojene, in sicer v toliki meri, da niti ni treba navajati njihovih virov. Za vsem tem pa izlahka najdemo nekaj potez in teženj, o katerih je vredno govoriti tudi še po razdobju, ki nas loči od futurističnih manifestov.

3

Ena teh vidnih lastnosti je brutalno poudarjanje moškosti in pobijanje ženstvenosti v umetnosti in v književnosti. To povzdigovanje moškosti pa je pomembnejše kakor se zdi na prvi pogled. Kajti nobenega dvoma ni, da je v evropski umetnosti in književnosti od romantike dalje prevladoval ženstveni nagib. Zato sta bili obe tako protirazumarski, čustveni, čutni, rahločutni in »muzikalni«. Na eni strani sta bili polni profinjjenih živcev, na drugi pa sta se pretirano zanimali za spolnost in celo za spolno razuzdanost. Odtod tudi toliko »ženstvenih« umetnikov — nežnih pasivnih natur, ki so nesposobne, da bi se merile s trdo resničnostjo in iščejo zaradi tega »slonokoščenih stolpov«, ki naj bi jih ščitili pred življenjem. Zdi se, kakor bi bdel nad vso moderno občutljivostjo nekaj »materinski kompleks« in futuristični odpor proti temu je bil deloma koristen. Nesreča pa je hotela, da so futuristi prav tako ali pa še bolj enostransko poudarjali nasprotno (to je moško) načelo v umetnosti in v življenju. Že to pretiravanje samo po sebi nam zadošča, da postanemo previdni in pričenjamo sumiti, ali niso bili futuristi v bistvu le prikriti romantični dekadentje, ki so zanikali in postavljali na glavo vse, na čemer so sami trpeli in na čemer je trpel njihov rod. Toda pretirano moško načelo v kulturi vodi v prav takšno neplodnost kakor pa enostranski kult ženstvenega načela ter je mimo tega tudi veliko manj »zanimivo«. Vprašamo se tudi: ali ni zanikanje kulturne tradicije že samo po sebi znamenje strahu in nezmožnosti? Samo tisti, ki ne morejo prebaviti preteklosti in je prerasti z lastnim tvornim prizadevanjem, bodo prej ali slej tem srditeje naperili svoje orožje proti preteklosti, čim bolj jih tlači njena vsebina. Ker ne najdejo v sebi zadosti tvorne moči, da bi obvladali tradicijo, si nagonsko želijo, da bi napravili iz nje *tabulo raso*.

Prav to pa so hoteli Marinetti in njegovi bratci, ki so jeli pridigati, da ustvarjamo veliko bodočnost že s tem, če se upiramo tradiciji in uničimo ves »pasatizem«, to je vse, kar nam je dala preteklost.

4

Okolnost, da je bil futurizem v modi zlasti v Italiji, je pomenljiva, ker spričo nje nehote načenjamo vprašanje o kulturni dediščini. Izmed vseh dežel se lahko samo Italija postavi s tolikšno kulturno dediščino, da si jo komaj še lahko prilagodi v nadaljnje ustvarjanje. Njena sedanost je precej netvorna ravno zaradi prevelikega podedovanega bogastva. Medtem ko jo teži breme tradicije, je še vedno preveč navdušena nad tem bremenom, da bi jenjala kulturno »zastonjkariti« pri preteklosti na kvar svoje prihodnosti. Prav to pa sevè močno zapleta odnos med preteklostjo in bodočnostjo. Namesto, da bi bil kos tej zapletenosti

in jo skušal premagati, jo je Marinetti samo obšel. Poslal je kulturno kontinuiteto k vragu ter je tako rekoč z enim mahom proglasil brutalno »poenostavljeni« tip človeka, ki je popolno nasprotje poenostavljenega človeka v Rousseaujevem smislu.

Ker je zamenjaval novost z izvirnostjo in življenjsko silo z napadalnostjo, je Marinetti ponižal ne samo idejo umetniškega ustvarjanja, marveč tudi idejo človeškega jaza ter ga je reducirjal na primitivne biološke in zoološke nagibe. Namesto, da bi prerasel moderno kaotično sodobno zavest, jo je le znižal, hoté in dogmatično. Medtem ko je Rousseau klical »nazaj k naravi«, kliče futurizem nazaj k roparski zveri, ki se poslužuje moderne tehnike. Povečevanje napadalnega in osvojevalnega naroda ali države, povzdigovanje zgolj kolikostnih tehničnih pridobitev, češčenje športa zaradi športa in naglice stroja — to so elementi, ki sestavljajo futuristično pojmovanje življenja.

Kakor stari romantiki so tudi futuristi bežali pred sedanostjo. Toda medtem ko so se romantiki zatekali nazaj v preteklost, so futuristi zbirali prostovoljce za »intenzivnejšo« bodočnost... Njihov krik po naglici — po vedno večji in večji naglici in njihov lov za novostjo je le pretiran izraz takšnega pobega iz sedanosti. Nadaljnja razčlemba nam pokaže, da se kljub vsemu navideznemu pobijanju romantike na dnu futurizma skriva zakrinkana in obrnjena romantika. Ta romantika se opira na Bergsonovo idejo o »pretakanju« in o »tvornem razvoju«, ki so jo tolmačili v povsem vnanjem in mehaničnem smislu kot nekak Vidov ples naglice modernega kapitalizma.

Marinetti je istovetil celó umetnost z naglico in z novostjo. Toda v življenju, ki ga smatramo le za nekako naglico, je vsaka novost povsem bežna in trenutna; takšno pojmovanje nam torej dejansko izpodrinja umetnost in jo nadomestuje z nečem povsem drugim: s senzacionalnim žurnalizmom in s filmom.

Futuristi so veliko razgrajali, kadar so se lotili umetniškega ustvarjanja, pa so s svojim delom le ilustrirali že vnaprej pripravljene umetnostne teorije. Še več, prav kakor esteti, so zamenjavali območje umetnosti z območjem življenja — le da v nasprotnem smislu: esteti so vsiljevali umetnost življenju, futuristi pa življenje umetnosti in sicer tako, da so pomešali eno z drugim. V manifestu, ki so ga podpisali nekateri najbolj znani futuristični slikarji, beremo med drugim:

»Ker smo želeli tolmačiti estetsko čustvo tako, da bi nekako zlili v eno poslikano platno in gledavčevo dušo, smo izjavili, da je treba v bodoče postaviti gledavca v sredo slike... Kadar upodabljamo poulične nemire, prenesemo na platno množico, ki ogorčeno vihti pesti in napad konjenice s snopi črt, ki ustrezajo borečim se silam, kakor pač narekuje splošni zakon slikanja. Te silne črte morajo omrežiti in zaplesti gledavca tako, da bo nekako prisiljen boriti se z upodobljenimi ljudmi... Občinstvo je treba prepričati, da mora pozabiti na vso svojo razumniško kulturo, če hoče razumeti estetska čustva, ki jih ni vajeno — ne zato, da bi si prilagodilo umetnino, marveč zato, da bi ji z vsem srcem predalo svoj jaz.«

Kakor vidimo, estetska emocija tukaj sploh ni opredeljena in jo futuristi diletantsko zamenjujejo z navadno živčno in čustveno emocijo.

Takšno zamenjavanje umetnosti z življenjem kajpak še ni nič v primeri z njihovim zamenjavanjem tehnične civilizacije s kulturo. Zaradi Spenglerjevih posploševanj v njegovem *Propadu zapada* je postalo razlikovanje med kulturo in civilizacijo precej obrabljeno in vsakdanje — čeprav prvi, ki je razlikoval med njima, ni bil Oswald Spengler, temveč vsaj sto let pred njim nemški učenjak F. A. Wolf, ki je zaslovel s svojo teorijo o Homerju. Spenglerjev zaključek, da mora vsaka kultura, brž ko dozori, preiti v golo civilizacijo, lahko nadomestimo z nekoliko bolj logično trditvijo, da kultura in civilizacija bivata druga poleg druge kot dvoje izpopolnjujočih se in vendar nasprotnih činiteljev — kakor duša in telo v poedincu. Prehod iz prve v drugo se izvrši le takrat, kadar preveč pospešeni razvoj mehaničnih življenjskih činiteljev uniči ravnotežje med kulturo in civilizacijo. Vprašanje, ki se stavlja naši dobi, torej ni Spenglerjev dogmatični fatalizem, marveč vprašanje, kje najti pota in načine, po katerih bi *zavedno* regulirali in ohranili to ravnotežje med elementi kulture in med elementi civilizacije — ravnotežje, ki se v manj zapletenih in manj naglih dobah samo ohranja. To vprašanje postaja vsak dan nujnejše, kajti Amerika in Evropa dejansko uničujeta svojo kulturo zaradi prevelike in povsem vnane, živalsko podivjane civilizacije.

Kaj je torej značilnejše, kakor je ta futuristični poskus, prenesti celovso umetnost in književnost iz območja kulture v območje take civilizacije. Ta poskus je bil vsekakor nov, čeprav futuristi sami niso ustvarili prav za prav nič novega. Celo njihova »nova« poezija, ki povečuje stroje, množice in tovarne, ima svoje korenine že v Waltu Whitmanu. Naj so si že izposodili pri Whitmanu kar so hoteli, je bila njegova globina, ki jo je Jules Romain (v svojem unanizizmu) združil z malone mističnim pojmovanjem kolektivnosti, zanje nedosegljiva. Zraven pa se je to ekstatično česčenje hitrosti in stroja pri nekaterih futuristih izrodilo v sentimentalnost, v kateri so nekdanje gaje, pastirčke in slavčke nadomestile električne centrale, zrakoplovci, šoferji in tovarniške sirene.

Naglica je postala medtem malone prava religija. Še en korak dalje, pa bomo častili stroj in našli v njem nadomestilo za Boga. (O'Neilljeva drama *Dinamo* že kaže na tak fetišizem.) Krona vsemu temu pa je društvo, ki ga je pred nekaj leti ustanovil Marinetti, *Društvo za pobijanje krutosti nasproti strojem*.

Baš to groteskno »sočutje« do strojev nam priča, da je futurizem sam postal nekam otroško senilen in nam ne nudi ničesar za tvorno bodočnost. Čudno in nekam paradokсно dejstvo pa je, da imata italijanski fašizem, kakor tudi ruski boljševizem precej elementov, ki ju vežejo s futurizmom, tako na primer predvsem kult stroja, tehnike, naglice in pa vero v vnanjo moč pesti, skratka popolno zanikanje duhovnosti. D'Annunzio po eni strani in po drugi Marinetti sta vsak po svoje prispevala k ideologiji italijanskega fašizma. Ruski futurizem pa se je takoj po revoluciji spojil z boljševizmom. Medtem ko je postal v Italiji fanatično nacionalen, je postal v Rusiji fanatično univerzalen, čeprav se je tam istovetil z interesi sloja, ki ima najmanj kulturnih tradicij, to je z delavstvom. Toda tu načenjamo že vprašanja, ki presegajo književnost kot takšno.

Prev. P. Donat.

JOSIP HORVAT: POLITIČKA POVIJEST HRVATSKE

Zagreb 1936. Izdanje nakladnog zavoda »Binoza-svjetski pisci. 527 strani.

Knjiga obravnava podrobno politično zgodovino Hrvatske od leta 1832 do 1918 s krajšim političnim pregledom zgodovine v letih 1918. do 1935. Uvod ji je napisal dr. Ferdo Šišić, ki je razdelil splošno zgodovino pred letom 1832. v štiri glavne dobe: od naseljenja Hrvatov do leta 1102., od leta 1102. do 1526., od leta 1527. do 1790. in od leta 1790. do 1918., a se je omejil le na zgodovino do leta 1848. in je dal s tem uvodom v politično zgodovino kasnejše dobe le bežen pregled najvažnejših dejstev in vladarjev v razvoju samostojne Hrvatske in Dalmacije ter dobe, ko so bile Hrvatska in sosednje pokrajine priključene Ogrski in Avstriji. Josip Horvat je razdelil obilico snovi v posamezna poglavja: Idejna grupa iz Kapucinske ulice (1832—1835), Polet in padec ilirizma (1835—1843), Zmaga materinščine (1843—1848), Revolucije (1848), Reakcija (1848—1860), Na razpotju (1860—1861), Po volji Bismarckovi (1862—1871), Graditelj Mazuranić (1872—1883), Khuenovščina (1880—1895), Med dvema stoletjema (1895—1903), Padec grofa Khuena (1903), Narod se organizira (1903—1905), Reška resolucija (1905), Hrvatsko vprašanje v žarišču evropske politike (1905—1908), V znamenju veleizdajalskih procesov (1908—1910), Rezultati oportunistične politike (1910 do 1914), Komisariati in atentati (1912 do 1914), Hrvatska politika v svetovni vojni (1914—1918), V novi državi (1918 do 1935). Ze vsebina sama pokaže, kako je pisatelj pregledno obdelal silno zanimivo, a jako zamotano in burno zgodovino hrvatskih bojev za osamosvojitev in priznanje narodne enakopravnosti v stari avstroogrski monarhiji in prehod v novo državo. Ta politična zgodovina nam sosednjega in tudi z nami povezanega naroda pokaže logičen razvoj in aktualnost hrvatskega vprašanja, ker poudari njegovo zgodovinsko upravičenost in nujnost. Knjiga je bogato ilustrirana in lepo opremljena.

—u

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI

Dolgo smo morali Slovenci čakati in se boriti za to najvišjo narodno institucijo, še potem, ko smo si leta 1918. priborili slovensko univerzo. Zato tem bolj z veseljem pozdravljamo ustanovitev Slo-

venske akademije znanosti in umetnosti, katere nekak idejni predhodnik je bilo dolga leta Znanstveno društvo za humanistične vede. Naša nova ustanova bo imela štiri oddelke: enega za filozofijo, filologijo in zgodovino, enega za pravo, sociologijo in gospodarske znanosti, enega za matematiko, tehniko, prirodne vede in medicino in enega za literaturo, upodablajoče umetnosti in glasbo. Število rednih članov bo trideset, med katerimi so že ustanovitelji univerzitetni profesorji A. Ušeničnik, R. Nahtigal, F. Kidrič, M. Kos, G. Krek, R. Zupančič in pesnik Oton Zupančič. Z novo ustanovo se bo slovenski narod lahko še bolj uveljavljal v svetu s svojim znanstvenim delom in s svojo umetnostjo.

—u

NEMŠKI ROMAN O KOROŠKI

V Berlinu izhaja v založbi Ullstein A. G. in pod glavnim uredništvom nekega Heralda Lechenperga ilustrirana tedenska revija z naslovom »Berliner Illustrierte Zeitung«. Ta revija je prinašala in nemara še prinaša svojim čitateljem tudi »kolosalen« roman »Feuerbrand im Kärntnerland« (Požar v Koroški deželi) s podnaslovom »Der Heldenkampf eines Volkes« (Junaški boj naroda). Spisal je to vedeloko neki gospod Joachim Reinhardtstein. Vsebinsa romana, kolikor smo ga dobili na vpogled, bi bila sledeča: Na Koroškem, ki je seveda nemška dežela, se ob prevratu leta 1918. borijo združeni »Korošci in Slovenci« (Kärntner und Slovenen) proti prodirajočim Slovanom (gegen die vordringenden Slawen). Ti vsiljivci prodirajo preko Ljubelja, da si osvojijo nemško Koroško. Vsa zgodba je prepletena s čudovitimi nemškimi težnjami proti vzhodu, z ljubezenskimi zgodbami, izdajstvi nad nemško Koroško in z imeni generala Maistra, Malgaja itd. Vsa obdelava je precej podobna nastopu Korošcev na festivalu v Breslauu, kjer so vzklikali Hitlerju: »Hitler, komm zu uns, du unser Erlöser«.

—u

NEMŠKA URADNA UMETNOST

1. novembra lanskega leta je bila otvorjena v Berlinu v pruski akademiji umetnosti razstava italijanske umetnosti od 18. stoletja do danes. Razstavo je otvoril sam ministrski predsednik generaloberst Hermann Göring, ki je med drugim govoril takole:

»Velika umetniška dela, ki jih je ustvaril vsak narod v teku svoje zgodovine, so skupen zaklad naše evropske kulture in

le oni, ki ne sodelujejo pri njeni zgradbi, so lahko do nje brezbrizni in se nad njo pregrešijo». Temu nemškemu razmeram primernemu leporečju je nato sledilo: »Končno tudi niso narodi sami po sebi, kar so, marveč dolgujejo marsikaj drugim narodom. S tem samo počastimo pravico, če ugotovimo, da niso tudi velikani lastnega ljudstva bili sami, marveč z dajanjem in jemanjem skupno stvaritelji naše velike evropske kulture, o kateri nam govorijo neprestano imena in spomeniki. Nato je opredelil specialno nemško stališče do umetnosti s »Führerjevimi« besedami: »Julija tega leta je Führer o priliki otvoritve »Doma nemške umetnosti« vidno zaključil z duha in obliko uničujočimi silami umetnostne degeneracije. Preokrenil je umetnost nazaj k prirodi. Povedel jo je iz življenjske dalje malih zainteresiranih krožkov na prava rodovitna tla, k narodu, in ji je znova dal vzvišeno nalogo, da naj bo najvišji in najjasnejši izraz njegove ustvarjalne sile in naj bo po svoji strani narodu življenjski vir moči s centralnim pomenom. *Vodstvo naroda in države pa je s tem prevzelo odgovornost in varstvo posvečenega območja v svoje roke...*«

O priliki otvoritve »Doma nemške kulture« je »vodstvo naroda in države«, ki je »prevzelo odgovornost in varstvo posvečenega območja v svoje roke« odklonilo umetnost vsake modernistične smeri.

Oglejmo si drugi pol osi Berlin—Rim. Znani književnik današnje Italije Marinetti je dejal o priliki nekega intervjuja o »likvidaciji vsakega modernega gibanja v Nemčiji« sledeče: »Mislim, da je to največja pogreška. Brez nevarnosti se ne ločuje narodno življenje od duhovnega in intelektualnega. V odredbah, ki jih je izdala nemška vlada, ni prav gotovo nobenega umetniškega smisla.« Pri tem pa je tudi dejal: »Toda prav zdaj je otvorjena v Berlinu razstava italijanske umetnosti, ki jo je otvoril Hitler in na kateri

je med deli avantgarde tudi Tajhotov portret Mussolinija, ki je futurističen.«

Pristavili bi lahko le še to, da je to vsekakor vsesplošno uniformiranje, kjer je ta dobrota, da vodstvo naroda in države prevzema vso odgovornost za umetniška stremjenja. Ni čuda, če so tudi kmalu nato ustvarili za univerze »nov življenjski red«, ki se imenuje »Zakon o obliki in vsebini duševnega dela«.

—u

IGNAZIO SILONE PREJEL NAGRADO

Znani italijanski pisatelj, ki živi v emigraciji, je prejel za svoj novi antifašistični roman »Kruh in vino« ameriško nagrado v znesku 20.000 švicarskih frankov. Roman je izšel v Zürichu in je seveda že preveden v par evropskih jezikov. Ignazio Silone je tudi pri nas znan po svojem delu »Fontamara«, ki je izšlo v slovenskem prevodu v založbi konzorcija »Svobode«. Poleg tega je Silone znan v svetu tudi po svojem znamenitem delu »Fašizem«, ki je preveden skoraj v vse evropske jezike.

—u

LITERATURA V ŠPANJI

Kakor poročajo angleški listi, so v Francovi Španiji o priliki proslave sv. Ignacija Loyole sežigali knjige Anatola Francea, Dickensa, Blasca Ibañeza, Zolaja in drugih avtorjev evropskega slovesa. To svečano dejanje so izvršili pred kipom sv. Ignacija medtem ko so korakale mimo marokanske, italijanske, nemške in seveda tudi Francove čete. Zdi se, da je nemški vzgled na tem področju sila vpliven.

—u

OTON ŽUPANČIČ 60LETNIK

23. januarja praznuje 60letnico rojstva pesnik Oton Župančič. Temu pomembnemu jubileju bo revija Modra ptica posvetila večjo pozornost v prihodnji številki.

**Salda-konte, štrace, journale,
šolske zvezke, mape, odjemal-
ne knjižice, risalne bloke itd.**

nudi po izredno ugodnih cenah

***Knjigoveznica
Jugoslovanske
tiskarne***

***v Ljubljani
Kopitarjeva 6
2. nadstropje***

TISKARNA. MERKUR

D. D.

LJUBLJANA
GREGORČIČEVA 23
TELEFON ŠTEV. 25-52

se priporoča za cenj. naročila,
ki jih bo izvršila hitro, lično

in po zmerni ceni. Tiska
knjige, brošure, časo-
pise, revije, kuverte,
memorande, račune, le-
take, lepake, posetne
karte, letna poročila,
vstopnice, vabila i. t. d.
v eni ali več barvah.

V lastni založbi izdaja:
„Službeni list kraljevske
banske uprave Dravske
banovine“, „Zbirko za-
konov in uredb“, šolske
knjige in leposlovne
knjige, katere seznam
Vam na željo dopošlje.